

«Просвіта» як прообраз Української держави»

Напередодні 150-річчя Товариства «Просвіта» пропонуємо вашій увазі роздуми Степана ВОЛКОВЕЦЬКОГО, з яким спілкувалася Світлана Бреславська.

— **Степане Васильовичу, поділіться думкою про роль «Просвіти» у становленні української нації та Української Держави.**

— Тема актуальна, враховуючи те, що наступного року відзначатимемо 150-річчя з часу заснування «Просвіти». Переконали, що роль «Просвіти» в становленні української нації і української держави особлива і ключова. Варто пам'ятати про час заснування організації. Це була доба бездержавності, коли українські землі входили до складу інших державних утворень (Російської імперії, Речі Посполитої, Австро-Угорщини), коли українська ідея була в глухому куті.

Передова частина української інтелігенції разом із церквою заснувала «Просвіту», це був ніби прообраз Української держави в духовному, ідейному плані. Саме вона зіграла важливу роль у становленні нашої державності. Вважаю, що цей проект найуспішніший в історії України: в умовах панування чужих імперій «Просвіта» займалася освітою, культурою, культурологічними структурами (театри, гуртки), економічною діяльністю (кредитові спілки), страховими товариствами, підприємствами, вихованням молоді. Найголовніше завдання — виховання українців, людей, які ідентифікували себе з українською нацією. І в цьому історична роль «Просвіти».

— **Чи могли б Ви окреслити уроки діяльності «Просвіти» на Прикарпатті?**

— Відновлена 1989 року «Просвіта» у вигляді Товариства ім. Т. Шевченка дала надзвичайно багато. В її лавах згуртувалися люди, для яких українська національна ідея була на першому місці. Хоча відновлене Товариство було задеклароване як культурологічне, це була альтернатива тодішній комуністичній владі. Якраз на виборах 4 березня 1990 року Товариство української мови мало можливість і сповна її використало для того, щоб змінити комуністичну систему, систему влади в нашій області і не тільки в нашій області.

Якщо говорити про Прикарпаття, то ми тоді висунули представників від ТУМ ім. Т. Шевченка в ради всіх рівнів, починаючи від Верховної і закінчуючи сільськими. Чесно кажучи, ми й не очікували таких результатів, тому що абсолютно легітимним методом замінили чужу владу на українську. Значу, що із 12 представників у Верховній Раді 11 були висунуті й підтримані Товариством української мови. Це також стосується Івано-Франківської обласної ради та інших рад. Саме тоді комуністичний режим у нас на Прикарпатті, на Львівщині й Тернопільщині зазнав повної поразки. Тому оця форма «Просвіти» у вигляді ТУМ зіграла надзвичайну роль — ми змогли створити у Верховній Раді активний демократичний блок, який був оформлений у вигляді Народної Ради, а в обласній раді демократичні сили отримали переконливу перемогу. Пригадую велику просвітницьку роботу ТУМ, яке тоді швидко розрослося. Ми мали більше 20 тисяч членів, осередки в кожному містечку, селі. Якраз із Товариства української мови вилонилася більшість політичних партій — РУХ, Республіканська партія, Народно-демократична партія, УХДП.

Нині багато говорять про українську національну ідею. Я вважаю, що українська національна ідея це, з одного боку, світогляд, з іншого — практика, коли на чільне місце виходять українські національні пріоритети, національні цінності. І до них зарахував би українську мову, українську історію (справжню, не спотворену), українські духовні цінності, українську пісню, українську церкву. Цю національну ідею мала б реалізувати влада повною мірою. Лише тоді Україна зможе розраховувати на успіх та процвітання. Дивуюся, чому інші народи не дискутують щодо власних національних ідей, а українське суспільство постійно перебуває в дискусії!

Сказати сьогодні, що наша держава реалізує національну ідею, ми не можемо. Тому перед «Просвітою» стоять завдання ідеологічні, духовні, а відтак організаційні. Особисто я свою роботу розумію як продовження державної роботи, якій віддав більшу частину життя, будучи депутатом Верховної Ради двох скликань, головою обласної

Степан Васильович Волковецький — народний депутат України I, II скликань, державний і громадсько-політичний діяч, дипломат; 1998—2003 рр. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Грузії; 2005—2008 рр. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Азербайджані. Голова Івано-Франківського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка з 2009 року. Нагороджений орденом «За заслуги» (Україна) II та III ступенів; Почесною Грамотою Верховної Ради України; вищою нагородою Світового Конгресу українців — медаллю св. Володимира Великого, вищою просвітянською нагородою — медаллю «Будівничий України», ювілейною медаллю «25 років незалежності України».

ради, обласної держадміністрації, послом України в Азербайджані та Грузії. Переконали, що ці питання є питаннями держави, і вважаю, що держава недооцінює діяльність, можливості й необхідність впровадження «Просвіти» серед населення.

— **Кілька слів про Вашу концепцію відродження «Просвіти».**

— Цю концепцію розроблено ще 2003—2004 рр. Обмірковуючи роль «Просвіти», дійшов висновку, що нашому суспільству нині бракує національної ідеології, і цю функцію з успіхом могла б виконувати «Просвіта». У зв'язку з цим запропонував концепцію відродження «Просвіти» в кожному населеному пункті, навчальних закладах області, колективах освіти, закладах охорони здоров'я, культури, в трудових колективах. Що мали б робити просвітянські активісти? Найперше — впроваджувати нашу українську ідеологію, доносити правдиву інформацію про нашу історію, популяризувати культуру, виконувати виховну та просвітницьку ролі.

— **Чи вдалося повністю реалізувати розроблену Вами регіональну цільову програму «Просвіта: XXI століття» на 2002—2016 рр.?**

— Програму реалізовано на рівні області. Якщо говорити про матеріальне, фінансове забезпечення, то реалізовано на рівні обласного бюджету майже на 90 %, і дуже мало реалізовано на рівні фінансування з районних бюджетів. Програма затверджена двічі на сесії обласної ради, і обласна рада рекомендувала районним радам розробити свою програму фінансування на рівні районів і міст. За винятком Івано-Франківська, програма фактично не була фінансована, але я радий, що обласна рада на рівні депутатів і голів обласної ради ставилась із розумінням і відповідно фінансувала потреби «Просвіти». У нас фактично єдина обласна організація, яку фінансують з обласного бюджету, тому проводимо різноманітні культурологічні заходи, випускаємо нашу просвітянську газету «Галицька Просвіта», допомагаємо районним просвітянським об'єднанням.

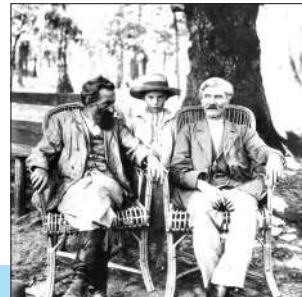
Закінчення на стор. 2

ЖИТИ І ПАМ'ЯТАТИ

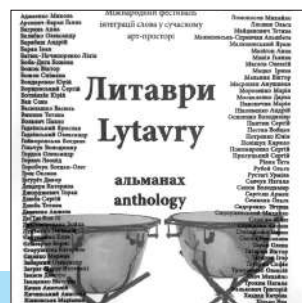
4

ПРИКЛАД НЕСКОРЕНОСТІ ДУХУ

8-9

ДЗВІН «ЛИТАВРІВ»

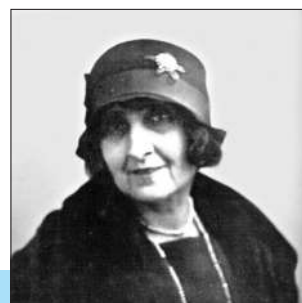
11

160 РОКІВ ЩОДЕННИКУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

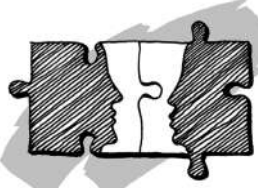

12-13

ПАЛІТРОЮ ЇЇ СЛУГУВАЛА ВЕСЕЛКА

14

«Просвіта» як прообраз Української держави»

Закінчення. Початок на стор. 1

— *Розкажіть, які заходи передбачено цільовою Програмою на 2017—2022 рр.*

— Це концертні програми, різноманітні відзначення, ювілей, включаючи і діяльність унікального музею шани Тараса Григоровича Шевченка. Як відомо, на Прикарпатті найбільше пам’ятників нашому Кобзареві, які встановлені ще від часів Австро-Угорщини. Тому наш музей гармонійно вписується у відзначення його пам’яті. Можна говорити і про інші напрями діяльності: клуб обдарованих дітей, спортивні заходи тощо.

— *Як Ви ставитеся до ідеї видання історії “Просвіти” різних районів нашої області?*

— Ми запланували на наступний рік видання “Історія “Просвіти” Івано-Франківщини”, де буде зібрано загальну історію і окремо будуть представлені різні райони. Вже видані нариси історії “Просвіти” Долинщини, по Коломийщині є серйозні видання. Цими матеріалами займається голова Коломийської організації Василь Глаголюк. Я радий, що в лавах “Просвіти” є люди, які були від початку національного відродження, як уже згадуваний Василь Глаголюк, Галина Дзюба — голова Тлумацького райоб’єднання. Активно працює “Просвіта” в Долині, у Верховині — Василь Нагіряк, на Косівщині. Практично по всій області маємо активістів, які попри все працюють, вважаючи свою діяльність самовідданням служінням українському народу.

— *Наступного року святкуватимемо 150-річчя Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Та-*

раса Шевченка. Яким бачите цей ювілей?

— Я вже згадував видання “Історія “Просвіти”, на яке потрібні ресурси. З допомогою влади ми створимо оргкомітет для відзначення ювілею, розробимо відповідний план заходів. Насамперед це будуть заходи для закладів освіти й культури. Це буде серйозна подія і в історичному плані зокрема. Звісно, запропонуємо заходи і на всеукраїнському рівні. Думаю, що 2018 рік проголосять роком “Просвіти”.

У наших університетах, коледжах створено осередки, основне завдання яких — передача просвітянських традицій молоді. Кілька років тому я виступив з ідеєю необхідності модернізації “Просвіти”. Багато людей сприймають наше громадське об’єднання як щось архаїчне, з минулого чи позаминулого сторіччя. Така думка хибна. Тому “Просвіту” необхідно модернізувати. Потрібно звизити напрями нашої діяльності, підсилити ті, які сьогодні є ключовими, — напрями духовності, захисту української мови, культури, історії, церкви, робота в плані української державної ідеології.

Саме про українську державну ідеологію досі не говорили, бо вважали, що це пережиток тоталітарного минулого. Ідеологією в ті часи займалася партія і партійний апарат зокрема, з відповідними посадами секретарів-ідеологів. Відкинули комуністичні постулати і на тому місці утворилася пустота. В політиці, як і в житті, не буває пустоти, тому це місце заповнилося іншими моральними цінностями, зокрема, споживацькими. У багатьох регіонах впровадили так званий

“руський мір” — зараз ми бачимо його негативні наслідки у вигляді анексії Криму та війни на Донбасі. Якщо нема українського світу, то з’являється інший світ у широкому розумінні цього слова, з’являються ідеології інших держав. Тому вважаю, що “Просвіта” мала би виконувати роль провідника української державної ідеології.

Свого часу я висував ідею про необхідність розробки і затвердження загальнонаціональної програми зближення регіонів України. Я й тепер вважаю серйозним упущенням, що таку програму проігнорували. Тому її необхідно було б затвердити на загальнонаціональному рівні задля сприяння консолідації регіонів. Вона б пронизувала всі напрями суспільного розвитку. Якби щось схоже реалізували ще за часів Л. Кучми, то ми зараз не мали б проблем на Донбасі і в Криму. Той період відзначався дуже потужним адміністративним ресурсом, і завдяки цьому таку програму можна було втілити в життя. На жаль, у ситуацію втрутилися деструктивні чинники, і ми в результаті отримали війну та анексію. Це, звісно, інше питання, але підкреслюю, що така програма актуальна й нині.

— *Готуючись до з’їзду “Просвіти”, які питання пропонуєте висунути на обговорення?*

— У мене буде можливість виступити, тому обговоримо концепцію модернізації “Просвіти”, адже така структура необхідна суспільству. Маємо зосередитися на вужчому колі питань: духовність, освіта, засоби новітніх технологій, новітніх методів, які можуть бути ефективними в на-

шій діяльності. Це виховна роль “Просвіти” і вона має бути забезпеченою.

У виховному плані маємо проблемні питання, які потребують вирішення. Зокрема недавно в нашому просвітянському середовищі з’явилася ідея вшанування пам’яті отих сотень тисяч, а за деякими даними і мільйона наших земляків, яких депортували з території області. Такий пересильний пункт радянська влада організувала в Брошневі, і ми запропонували збудувати там меморіальний комплекс пам’яті жертв депортації. Проект передбачає відтворення об’єктів, які існували в ті жахливі часи (з колючим дротом, собаками, вишками), щоб було згадано про наших предків, відправлених етапом по Сибірах, Казахстані, на Колиму. Чому ми порушуємо це питання? Така жахлива трагедія, а по всій Україні нема жодної згадки про неї. У цьому плані “Просвіта” повинна виступити з ініціативами, з апеляванням до влади.

Друга пропозиція також стосується нашої історичної спадщини. Ми бачимо, що влада часто не зацікавлена в об’єктивному висвітленні навіть новітньої історії. Маю на увазі події, пов’язані з історією відновлення української державності. При Івано-Франківському музеї визвольних змагань заплановано добудувати і створити музей новітньої історії Прикарпаття, де буде висвітлено діяльність РУХу, “Просвіти”, Товариства української мови, Української Гельсінської Спілки, згадано про людей, які боролися за відновлення української державності. Минають роки, і

ми бачимо, що з’являються люди, які говорять, що наша незалежність нам впала з неба як подарунок, що лише зараз ми повинні платити за неї кров’ю. Зрозуміло, що умови тоді були сприятливі, але були й титанічні зусилля активістів, членів народної ради, були люди, які першими піднімали синьо-жовті прапори, пропагували й агітували за незалежність, урешті-решт люди голосували за незалежність. А сьогодні складається враження, що та сторінка з новітньої історії України вирвана. Так не буде, і “Просвіта” має відігравати ключову роль у збереженні нашої історії, впевнено стояти на сторожі українських інтересів.

Часто говоримо, що “Просвіта” погано фінансується. Ці речі взаємопов’язані. “Просвіти” на місцях потрібно показати результат своєї діяльності, а з іншого боку має бути повне розуміння влади, що для будівництва держави, проведення реформ потрібна підтримка широкої просвітницької роботи. Як масова розгалужена структура, “Просвіта” могла б запропонувати свої послуги, і діяльність організації наповнилася б державницьким змістом. Якби вдалося реалізувати по всій Україні нашу концепцію запровадження в усіх навчальних закладах осередків “Просвіти”, молоді покоління стало б національно свідомим, а суспільство — консолідоване українськими національними цінностями. Не буде перебільшенням моє переконавання, що ми, просвітяни, робимо загальнонаціональну справу.

Спількувалася
Світлана БРЕСЛАВСЬКА

Наталія ГУМНИЦЬКА,
Львів

Вперше, за майже сто років свого існування (1921—2017), одна з найстаріших правозахисних організацій світу ПЕН-клуб (International PEN, PEN Club), провела свої дискусії в Україні. 18—24 вересня 2017 р. Львів став світовим центром літературних, філософських та інтелектуальних дискусій у рамках 83-го міжнародного конгресу ПЕН, який сьогодні об’єднує професійних письменників із 101 країни і включає 144 автономних національних ПЕН-центрів. На Конгрес з’їхалися відомі літератори, перекладачі з понад 70 країн світу в кількості 200 учасників. Президент PEN International Дженіфер Клемент підкреслила, що рішення провести Конгрес в Україні було продиктовано бажанням підтримати українців у час російської пропаганди, захистити правду, свободу, літературу. У вітальному слові учасникам Конгресу міський голова Львова Андрій Садовий наголосив, що насправді всі ми боремося з рабством, неправдою, а ПЕН має унікальну можливість доносити правду.

Головна тема Конгресу — як відрізнити істину від пропаганди — велася в контексті російської пропаганди в Україні, яка розділяє українське суспільство всередині країни і має великий вплив на світову думку. Йшлося про втрату свободи та існуван-

Літератори світу за правду в добу пропаганди

ня пропаганди в інших країнах, як, до прикладу, Китай, Угорщина, США. Розпочався Конгрес із акції на підтримку Олега Сенцова, якого російський суд засудив до 20 років ув’язнення за уявний тероризм. Ця мужня постать стала символом боротьби за звільнення багатьох письменників, журналістів і громадських діячів, які потерпають за свободу слова. Учасники Конгресу підготували уряду України рекомендації щодо сприяння розслідуванню вбивств журналістів, серед яких, зокрема, Павло Шеремет, а до Європейського суду — запит щодо переслідування татар у Криму.

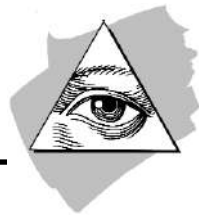
У рамках Конгресу відбувалося багато цікавих зустрічей, круглих столів, лекцій. На особливу увагу заслуговує зустріч із президентом Французького ПЕН-центру Сильвестром Клансьє (Sylvestre Clancier) на тему: “Філософія в літературі”. Сильвестр Клансьє — автор більш ніж 20-ти поетичних збірок і книжок-есеїв. Відкрив зустріч директор Альянс Франсез у Львові, представник Посольства Франції у Львові Ніколя Фасіно, модерував український філософ, директор Центру Європейських гуманітарних досліджень НУ “Киево-Могилянська академія” Костянтин Сігов, а синхронний переклад здійснила викладач Альянс Франсез у Львові Ольга Кагало (Сурмак). Дискусію розпочав свою розмо-

ву із думки Олдоса Гакслі, що філософія навчає сумніватися в тому, що є істиною, а пропаганда переконує нас вірити у те, що не є правдою. У цьому головна небезпека пропаганди. Особливо у час глобалізації. Розкривати тему Сильвестр Клансьє почав зі звернення до античних письменників і мислителів. Зв’язок літератури й філософії, на думку Клансьє, яскраво демонструє епістолярна творчість Сенеки, яку він вважає своєрідним гідом мудрості. Наступна гостра проблема — проблема стосунків влади і митця, зокрема письменника і філософа. Наводить твердження Платона із його “Республіки”, що філософ мусить бути імператором, а імператор — філософом. Це модель ідеального керівника, яку вкрай важко реалізувати. Навів приклад Макрона, який звертається до філософії у своїй діяльності. Тема стосунків влади і філософа (чи літератора) завжди була дуже актуальною і небезпечною. Навів трагічний приклад Сенеки і Сократа. Сьогодні таку ж ситуацію спостерігаємо з філософами, літераторами, журналістами, зокрема, у Туреччині й Китаї. Справжні письменники мають надзвичайну внутрішню силу, їхні твори закликають до свободи. Наприклад, Франсуа Війон і Тарас Шевченко значну частину життя провели у в’язниці, але не зламалися, не втратили віри у свободу

та братерство. Письменники бунтують проти соціальної несправедливості, утисків прав і свобод не лише особистості, а й поневолених народів. Згадаймо, до прикладу, захист Шевченком кавказьких народів, а Бйорнсоном — українського. Доповідач наголосив, що фундаментом будь-якого письменника чи філософа має бути читання у просторі й часі. Саме читання є невичерпним джерелом ідей і поступу. А ще — це об’єктивний шлях до самопізнання, взаємного пізнання і взаємного розуміння й толерантності. Шлях до своєї гідності і до поваги іншого. Сильвестр Клансьє звернув увагу на твір Альбера Камю “Сторонній”, сенс якого полягає в тому, що для того, аби поважати інших, потрібно насамперед поважати себе, стати гідною людиною. Згадав доповідач Віктора Гюго, який захищав республіку як ідею світового порозуміння, ідею “свободи, рівності, братерства”. Саме екзистенційна формула “свободи, рівності, братерства” є фундаментом, що єднає великих філософів і великих письменників. Синергія їхньої думки на базі цього фундаменту перетворює Слово на результативну зброю проти неправди, інформаційної агресії. Леся Українка понад століття тому писала: “Слово, моя ти єдина зброе...”

Йшлося і про вплив музики на літературу і філософію, а та-

кож про морально-етичні проблеми вибору позиції, світоглядних цінностей письменника. З огляду на це Сильвестр Клансьє актуалізував думку, що писати і читати — це акт свободи, це спосіб сказати, що ми вільні. Це дієвий протест проти варварства та маніфестація захисту справжніх людських цінностей. Цікаво, що в рамках Книжкового форуму у Львові (який відбувся напередодні Конгресу ПЕН) у Франковому домі відбувся диспут на подібну тему в контексті сучасної ситуації в Україні, в якому дискусантами були відомі українські громадські активісти: філософ Вахтанг Кебуладзе, письменник Володимир Ермоленко, політик-дипломат Данило Лубківський. Формула “свободи, рівності, братерства” стала наріжним каменем диспуту. Цей факт свідчить про зростання актуальності цієї ідеї, про її реальне підґрунтя. А письменники, як і політики, мають бути реалістами і опиратися на реалістичні орієнтири. Слова Емілія Золя — *“Коли правду ховають у піймні підземелля, вона набирає там таку нездолану силу, що в один прекрасний день відбувається вибух, що руйнує все”*, — мають стати застереженням для сильних світу цього і стимулом для подолання страху провідної верстви суспільства, до якої, беззаперечно, належать літератори й філософи.

Олег ГРИНІВ,
професор, м. Львів

Як повідомляли засоби масової інформації, щоб працювати провідником (чи провідницею) потяга в нинішньому Казахстані, треба скласти іспити з казахської мови й історії казахського народу. Тепер уявімо, що такий порядок запроваджено в Україні. На реакцію не довелося би довго чекати. Приміром, нардеп Тетяна Бахтеева як доктор медичних наук, напевно, вимагала б скасувати цю норму, бо кандидати для роботи в поїздах від української мови відчують болі в головах, а ще, можливо, захворіють на коклюш від вимови деяких звуків, що не властиві “языку” москалів. Зате добре знаємо: закон Колесніченка—Ківалова на здоров’я українців начебто вплинув позитивно, тому донбасівська депутатка його підтримала.

Невже медичка так низько оцінює інтелектуальний рівень наших громадян, що сумнівається в їхній спроможності вивчити державну мову? Бахтеева навіть звинувачує нашу владу: “Лично я, как депутат и гражданин (коли вже ворогів України позбавлятимуть українського громадянства? — О. Г.), выступаю категорически против предложенной реформы образования. Нововведения не несут цели дать высокий уровень образования, выпускать из школ квалифицированных учеников. Реформа наоборот затягивает процесс учебы, ухудшает доступность образования”. Вона навіть переконана, що цю реформу скоро скасують, бо, як знаємо, для її односторонньої державна українська мова — як червона плахта перед розлюченими биками.

Не можу збагнути, чому виборці допустили таких українофобів до парламентської зали. Послухаймо, що говорить патентований “опозиціонер” з табору перефарбованої бандоолігархії Юрій Бойко про вересневий виступ президента перед парламентом: “Выступление президента разочаровало... мы так и не услышали, каким образом будет развиваться страна. У Порошенко нет плана, нет четкой картины, нет ответа, как преодолеть экономический кризис”.

Напевно, такий план чи таку чітку програму мають прихильники Януковича. Про план регіоналів ми дізналися з так званих “Харківських угод”, які узаконювали на тривалий термін перебування в українському Севастополі військового флоту ворожої держави, що дало змогу чекістській Російській Федерації окупувати Кримський півострів. За сприяння Януковича і його партії, чільне місце в якій посідав Ю. Бойко, розпочалася нинішня економічна криза. Згадаймо, які кошти вивезли за кордон! Споді-

Лікування від валуєвського лінгвоциду

ватися, що опозиційний (насправді АНТИДЕРЖАВНИЙ) Бойко виведе Україну з кризи, марно! Його мета інша: виставити себе перед світом у такому світлі, що лише Бойко як майбутній претендент на посаду президента має оптимістичну економічну програму для сплюндрованого москалями (союзниками чи наставниками бандоолігархів у Верховній Раді України) нашого Донбасу і цілої держави, яку неодмінно перетворить на московську колонію за білоруським варіантом. Тоді буде “розв’язане” мовне питання, цебто потоптані паростки української мови як державної.

Українофоби бунтують тому, що державну мову тепер мають вивчати ґрунтовно в школах національних меншин, а це, з одного боку, віддаляє українців від Московії, а по-друге, сприяє утвердженню української політичної нації на українській мовній основі. Тут доречно нагадати слова нашого філософа мови Олександра Потебні: “Мова є зародком шляху усвідомлення естетичних і моральних ідеалів, і в цьому відношенні відмінність мови не менш важлива, ніж щодо пізнання”. Безумовно, вивчення державної мови не заважає представникам національних меншин удосконалювати знання рідної мови за прикладом цивілізованих країн. Водночас запитаймо: чи можуть українські громадяни не знати державної мови? Як вони можуть працювати для українського суспільства?

Відрив України від Московії має не лише політичне й економічне значення, бо українці посилять безпосередні контакти з передовими європейськими й північноамериканськими народами, а й допоможе остаточно покінути з “пропащем часом” (М. Драгоманов), який настав після Переяславської унії (1654 р.). Його наслідки плачевні! За сто років після скасування Гетьманщини кількість шкіл на ту саму кількість української людності скоротилася майже вдвіть. Треба зазначити, що раніше українські школи підтримували Церква й січове козацтво. Наприкінці XVIII ст. наша Церква залежала від Москви, а січове козацтво перестало існувати.

Після Полтавської трагедії війна Московії проти України була спрямована насамперед проти нашої мови. Вітчизняний дослідник Олександр Бордгард (1919—2002 рр.) писав: “У тій перманентній війні проти України, яку вела Росія в усі часи свого існування, немалу роль відіграла й боротьба за знищення української мови як основи української культури та національної ментальності. Ми сьогодні, коли ця боротьба загострилася до нечуваних масштабів, розуміємо це краще, ніж будь-коли”.

Боротьбу проти української мови імперські українофоби навіть “обґрунтовували” посиланням на доморощених яничарів. Імперський міністр внутрішніх справ граф П. Валуєв писав: “Сами малороссыяне весьма основательно доказывают, что никакого малороссийского языка не было, нет и быть не может и что наречие их, употребляемое простонародьем, есть тот же русский язык, только испорченный влиянием на него Польши”. Як вважають дослідники, під “малороссиянами” граф мав на увазі лише пере-

вертня, донощика М. Юзефовича, що походив з козацького роду, але запродався поневолювачам.

Читаючи ці слова, відразу відчуваєш їхню упередженість: адже перший класик нової української літератури працював у Полтаві, що була поневолена москалями і не могла зазнати польського впливу. Цікаво, що на відкритті пам’ятника Іванові Котляревському (1903 р.) власті дозволили виступати українською мовою лише галичанам, які приїхали з Австро-Угорської імперії. Проте заборону влади порушила відома письменниця Олена Пчілка, мати Лесі Українки. Невблаганний час змушував поневолювачів відступати. Через рік у академічному збірнику “Статьи по славяноведению” в Петербурзі була надрукована українською мовою стаття М. Грушевського “Загальна схема “русской” історії й справа раціонального укладу історії східного слов’янства”.

Наприкінці минулого століття в хорі українофобів зазвучав голос “великого гуманіста” А. Солженіцина, який тоді поселився в американському штаті Вермонті: “...В отторгнутой Галиции, при австрийской подтравке, были выращены искаженный украинский ненародный язык, напиготованный немецкими и польскими словами, и соблазн отучить карпатороссов (українців Закарпаття. — О. Г.) от русской речи, и соблазн полного украинского сепаратизма”. Українофоб, мати якого Таїсія Шербак з українського роду, не переймається тим, що у Львівському університеті читав лекції історик М. Грушевський — і галицькі студенти розуміли його українську мову. Зрештою, порівняймо мову творів наших письменників XIX—початку XX ст. галичан Маркіяна Шашкевича, Івана Франка, Михайла Яковца і надніпрянців Панаса Мирного, Івана Нечуя-Левицького та Михайла Коцюбинського — побачимо, що Збруч не розділив української людності на дві національні спільноти за мовною ознакою.

Звісно, намагання реанімувати українську мову в змосковщених регіонах і серед національних меншин — завдання непросте. За часів тоталітарного режиму компартійна влада спрямовувала свої зусилля на безпардонне знищення української мови в тих регіонах, де вона зберігалася в містах. Ідеться про Західний регіон, зокрема Львів як місто з міцними українськими традиціями. Навіть була схвалена окрема постанова про “виховну роботу” серед населення Львівщини, а обласну компартійну владу очолив В. Добрик, протеже генсека Брежнєва. Проте за час, що минув після виходу України з советського “іґа”, проблемами реукраїнізації населення, тіснішим контактам українців сходу й заходу не приділялося належної уваги. Винятком були лише Різдва свята, коли школярі зі східних областей приїжджали в Галичину, ознайомлювалися з національними традиціями.

Не можна схвалювати кадрову політику, коли на відповідальні державні посади наставляли осіб, що не знали державної мови. Іноземці, проти яких порушені кримінальні справи на батьківщині, надавали українське громадянство з порушенням чинного законодавства. Звідси — феномен колишнього керівника

Одещини М. Саакашвілі, що негативно впливає на образ нашої держави за кордоном.

Треба наголосити, що й **нині державні посади посідають громадяни, які за кілька років не спромоглися вивчити державної мови.** Попри вжиті парламентським керівництвом заходи, частина парламентарів виступає на пленарних засіданнях мовою агресора.

Збереженню мовного статусу в Україні чимало сприяє діяльність УПЦ МП, яка підпорядкована клерикалам у державі, що веде агресивну війну проти України, а до української мови ставить негативно. Існування такої конфесії в нашій державі суперечить елементарній логіці.

Мова агресора лунає в транспорті. У міських маршрутках, як правило, частують пасажирів записами “Шансону” й “Русского радио”. Не дає належного прикладу телебачення. Не кажу вже про оголошення, в яких рясніють “зуд”, “шкоднік” та інші подібні шедеври. Не виняток у цьому навіть “Голос Америки”, який транслюється в Україні. Заходи, які вживає Міністерство культури, не дають відчутних наслідків. Зрозуміло, не обійтися без санкцій проти відповідних суб’єктів права. Хіба не так діють у Франції, Польщі чи інших державах?

У багатьох навчальних закладах також не дотримуються конституційної норми про мову. Приміром, на перервах керівники шкіл і вчителі розмовляють з учнями чи технічними працівниками мовою агресора. Прикро, що деякі керівники вишів навіть на телебаченні ігнорують державну мову. Те саме треба сказати про масові заходи на різних рівнях.

Надзвичайно тривожне становище з періодичними виданнями. Навіть у кіосках і в поштових відділках міста Львова не вдається купити таких газет, як “Слово Просвіти”, “Літературна Україна”, “Українська літературна газета”. Зате вони заповнені примітивним російськомовним мотлохом. Коли слухаю мову нинішньої памолоді, стає моторошно. Рясніє груба нецензурна лексика, вульгарність, яку можна кваліфікувати як хуліганство й притягати до кримінальної відповідальності. Задумуймося над питанням: за що вмирають наші юнаки на Донбасі?

У суспільну свідомість обивателя вкарбувалася “мудрість”: “Главное не язык, а чтобы человек был хороший”. Пригадую, як у гірському районі військовий у званні капітана чи майора заявляв: “Главное, чтобы было понятно, а не язык”. Тодішні українофоби виправдовували своє несприйняття української мови “железным аргументом”: “Я говорю языком Ленина!”. Звісно, мови Маркса вони не знали.

Маємо усвідомити, що Москва дотримується правила: “Русский мир” там, где господствует русский язык!”. А де панує “язык”, там у будь-який час може з’явитися “русский солдат”, щоб захищати “русскоязычное население”.

Не треба забувати, що процес реукраїнізації гальмується тим, що великий бізнес потрапив у неукраїнські руки. Ще донині держава не створила повної соціальної структури української нації. У таких умовах про національно-духовне відродження говорити важко. Мова агресора панує мо-

нопольно в деяких галузях народного господарства. Приватні власники цинічно не дотримуються чинного законодавства про мову.

Мають рацію ті аналітики, які пропонують звернути особливу увагу на підтримку національного малого й середнього бізнесу. Ще в довоєнний час у галицьких областях кооперація досягнула широкого розмаху в різних сферах. Нині найактивніші наші громадяни виїжджають працювати за кордон, де готові на будь-яку некваліфіковану працю. Як залучити цих людей до праці на рідній землі? — це питання, яке стоїть перед патріотичними бізнесменами.

Проведення територіальної реформи в нашій державі може мати протилежні наслідки в справі утвердження української мови. Усе залежить від того, хто очолить органи місцевого самоврядування.

Не може не турбувати те, що в Україні нема потужної національної партії, яка б захищала інтереси української людності. Утратив колишні позиції Народний рух України. Відсутні інші партії національної орієнтації. Нема парламентської фракції партії “Свобода”, яка реагувала на порушення народними депутатами мовного статусу.

Захистити й утвердити державну мову можуть державні органи, але вони проявляють байдужість. Отож треба зважати на реальність. Гадаю, що варто подумати над перетворенням ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка в національну патріотичну партію, навколо якої згуртуються інші патріотичні сили. Для цього не доведеться докласти надміру зусиль. За програму такої партії доцільно взяти Програму НРУ, який нині потрапив під вплив олігархічних сил, а їм національні інтереси чужі.

Інші патріотичні сили мають виступити єдиним блоком, поставивши в центр своєї діяльності надання Українській державі національного характеру.

Трагедія нинішніх партій у тому, що вони, як правило, перетворилися на бізнес-клуби, які обслуговують певні олігархічні групи. Всеукраїнське Товариство “Просвіта” народилося як культурно-просвітницька організація. Нині доцільно надати їй політико-просвітницького характеру. Нова партія має спиратися на національний середній і малий бізнес, який зацікавлений у послабленні впливу великого бізнесу і демонтажу олігархічної системи, створеної переважно за президентства Л. Кучми.

Нині міжпартійна боротьба не відповідає національним інтересам. Якщо така політика триватиме надалі, Україна як незалежна держава і як нація приречена.

Хоч як дивно, нам доводиться повертатися до 1991 року, коли Народний рух України не був вчасно перетворений у політичну партію. Гору взяли безпідставні амбіції, кишеньковий “вождизм”, далися знаки міжусобиці. Наслідки очевидні: встановлена олігархічна система з бізнес-партій, яким чужі національні інтереси, пригальмоване національне державотворення, національним інтересам протиставлені корпоративні інтереси, мета яких — надзбагачення за рахунок мільйонів знедоленого населення.

Йосип СТРУЦЮК,
м. Луцьк

Перший ешелон

Доки жити буду — пам’ятатиму той ясний осінній день. Худа кляча тягне напівпорожнього воза. Мати й сестричка сидять ззаду, а на передку — я. За фурмана. Мені цікаво. І навіть чомусь весело. Щоправда, доти, доки не переводжу погляд у бік батька. Батько, поклавши долоню на ключицю, йде біля воза. Батькові всього-навсього під сорок, а він уже горбатий. Горбатий від горя. Помічаю, що відвертає від мене обличчя.

Лишень пізніше я зрозумію його. Чоловік уже вдруге покидає рідну землю. Уперше — 1915 року, якраз у моєму віці. Може, так само, як і я, сидів на передку воза на початку своєї важкої дороги аж у Тамбовську губернію в село Лозову, здається, Іванівського району. Там, щоб вижити, мусив пасти вівці у “барина”, а потому розпалювати піч у школі й “носити воду школярам”. Та ще й учитися. Хлопчина той сляк-так знав українську мову, а тут одразу ж довелося вивчати зовсім невідомий йому “кацапську”. І невзабарі стати першим учнем у школі. Збаламучені революцією вчителі пророкували Єгору (так хлопчину називали в селі) успішну кар’єру, але мій дід Петро рвався додому, на рідну Холмщину і залишити напівсироту-сина на чужині не відважився.

У рідному селі чекала спалена хата, і він розмістив багатодітну сім’ю в церковній дзвіниці на цілу зиму. Одначе влітку відомий на всю округу столяр збудував біля крижової дороги нову хату і завів разом із другою дружиною п’ятьох синів до неї.

Гірше спіткало сім’ю Василя Вовчука — залишив у чужій землі п’ятеро дітей, а з чотирма вернувся у рідні Стрільці — поміж них виділялася карими очима та проворними руками Гандзя, в майбутньому — моя мати.

...Батько мав що згадати. І як банда кракусів безкарно гуляла українськими селами, розпорюючи подушки і пускаючи за вітром пір’я, б’ючи вікна і заливаючи керосином борошно; і як церкву, яка стояла в селі віддавна, у липні 1938 року розвалили; і на-

решті, як палили першим на Холмщині його рідне село, де, за переказами, король Данило збудував по лінії Стрільці-Ратиборовичі заслін (заставу) від азійських ординців.

І ось тобі друге виселення. Про це сьогодні засвідчує сухою канцелярською мовою документ: “Наряду с проведением массово-разъяснительной работы немедленно же наши районные уполномоченные приступили к самой эвакуации. Уже 1 ноября 1944 года был отправлен первый эшелон с эвакуированными из села Стрельцы Грубешовского района, состоявший из 26 вагонов, в которых было отправлено 78 хозяйств, насчитывающих 290 человек. Эшелон был отправлен со станции Владимир-Волынский на станцию Ново-Хортица Запорожской области. (ЦДА ГОУ, фонд 1, опис 23, справа 4356).

Що ж то за “массово-разъяснительная работа”? Вона зводилася до того, щоб заігнати нас переселитися в СРСР. Обіцяли шасливе життя, але люди не дуже вірили, бо перед тим, 1939-го, дехто вже встиг побувати в “совіському раю” і ледь ноги з нього виніс. Серед них — і мій допитливий дядько Володимир Струцюк, який був не проти, аби наш пан поділився своїм майном із бідними односельцями. Одначе дядькові політичні симпатії не знайшли відгуку на Житомирщині, і він ледь вирвався з рук більшовицьких опричників.

Згодом “массово-разъяснительная” набрала інших форм, відверто погрозлих. “Районные уполномоченные” заявили, що після відходу радянських військ поляки передують нас. Власне, в цьому ми й не дуже сумнівалися. Досвід підказував, що такий варіант можливий. Дехто намагався уточнити: “Та то ж наша земля. Віддавна казали: знай, ляше, по Вепр — наше”. Агітатори тільки посміхалися: “Так решили за нас”. “А хто вирішив?” — дехто допитувався. І знову тільки посміхалися.

...Батько мав що згадати. А на горбі, навпроти панського двору, ще раз оглянув-

ся на село. Я зробив те саме. Чомусь захотілося запам’ятати Стрільці на все життя. Запам’ятати уже без старенької церкви й рідної хати, з обпаленою черешнею, що усе далі віддалялася від мене, як і моє обпалене лихоліттям дитинство.

Уже в лісі я зліз із воза й пішов поряд батька. Я ніби заступився батьком од того лісу. Як виявилось — не дарма. На нас мала напасти банда Яна Сватка. Але їй завадив загін Холмської самооборони. Він супроводжував нас на відстані пострілу до самого Бугу. Перед Бугом стрільці самооборони повернули назад: аби не потрапити на очі отим “уполномоченным”. Хлопці розуміли, що так звані українські буржуазні націоналісти не мають права виявити свої симпатії до нас, бо можуть лише посприяти тому, що пункт нашого остаточного призначення виявиться не в Ново-Хортиці, а значно далі — приміром, за хребтом Уралу.

У Володимирі-Волинському ми скиталися кілька днів на рампі. Дош, нікуди сховатися. А як вигулькнуло сонце — дуже зраділи: нарешті блаженський одяг просохне. Не відаю чому, та запам’ятався луг навпроти вокзалу, а на ньому мій ровесник, який ішов і на весь луг заводив:

*Стели, стели, Марино, перину
Я до тебе спати прийду!*

Може, тому, що дуже хотілося спати. Та ще й на перині! Мелодія цієї пісні — понині в моїх вухах. Це чи не найсвітліше осоння в пам’яті мого вигнання.

Уже з напіврозбитого товарняка звернув увагу на велику кількість підбитих літаків. Особливо під Києвом. І Дніпро запам’ятав. Широкий і могутній. Справді, рідко яка птаха долетить до його середини.

Згодом до тієї ріки я часто бігав, перепливав на острів Хортицю, блукав по ньо-

му. Зрозуміло, тоді багато чого не знав з геологічної звияти того острова. І все ж козацький слід у душі вигнанця-холмшачка він залишив назавше.

У німецькому селі Новослобідка Верхньохортицького району ми мешкали до червня 1946 року.

Наближався страшенний голод. Він уже гуляв по наддніпрянських селах. Але не лишень він нас лякав. Пам’ятаю, холмшачки колядували:

*Нова радість стала, яка не була,
Звізда ясна на чужині нам вже не засяла.*

У колгоспі все було не так. І наші люди не сприйняли колгоспу. Батько зібрався на Волинь. “Звідти ближче до Стрільців”, — казав. А як від’їжджав, то й мене взяв із собою. Мати витирала очі краєчком хустини: “Ви хоч не забудьте по нас приїхати”.

Тепер уже і я мав що згадати. А згодом навіть написав такі рядки:

*Як ти живеш, село моє?
Як маєшся за синім Бугом?
Як небо там твоє живе?
Із Богом чи уже без Бога?
Як спочива мій родовід
на цвинтарному хрестоносці?
Як мій прапрадід, прадід, дід?
Не вивернуто їхні кості?*

Нещодавно я побував у рідному селі і можу відповісти: як і з якого боку підходити до кладовища. Насамперед на цвинтарі впадає у вічі сміттєзвалище.

Всеукраїнський фестиваль «Олевська Республіка»

На Житомирщині 15 вересня відбувся Другий Всеукраїнський фестиваль «Олевська Республіка» за підтримки Міністерства молоді та спорту і Житомирської ОДА. Захід проводять з метою популяризації та поширення серед молоді українських патріотичних пісень, виховання молодого покоління у дусі національних традицій, духовності й патріотизму.

ділилися спогадами про Олевську республіку, створену Тарасом Бульбою-Боровцем і його заступником Олегом Штулем-Ждановичем. В одному з чисел підпільної газети “Гайдамака” вміщено текст промови Бульби-Боровця. Його ідейно-політичні погляди актуальні й нині: “Ми стояли на позиції кровної та духовної єдності всього народу на засадах демократії, де всі мають рівні права і обов’язки. На цих засадах ми ще тоді знайшли площину для співпраці з багатьма націоналістами без того, щоб вони, або ми зрікалилися своїх поглядів. Ми стверджуємо світоглядну багатогранність серед українського народу й не бачимо потреби ліквідувати її штучними засобами

штучної єдності, а вважаємо, що єдино правильна буде та концепція, яка, замість того, щоб розпалювати внутрішню міжусобицю за владу, змобілізує всі сили народу до боротьби насамперед з зовнішніми ворогами та підпорядкує її не тій чи тій партії, а маєстатові нації й держави”.

Активну участь у заході взяли житомирські пластуни та школярі с. Лопатичі. На фестиваль приїхав син Олега Штуля Данило. А відома київська художниця Марина Соченко вручила місцевому музею створений нею портрет Олега Штуля. Потім делегації відвідали могилу Олександра Ковальчука й пошанували героя нинішньої українсько-російської війни, який 20-річним загинув, захищаючи Батьківщину.

Потім в Олевську, на Соборному майдані, влаштували виставку традиційних ремесел, у концертній програмі взяли участь відомі виконавці: Андрій Ляшук, Михайло Хай, Тарас Силенко, Олександр Триус, Юрій Ягусевич, Василь Лютий, Валерій Гладунець, Сергій Василюк, волонтерка Христина Панасюк, гурти “ТаРута”, “Телері”, “PoliKarp”, “Кораллі” і “Тінь сонця”.

Біля пам’ятного знака “Олевській республіці” відбувся мітинг, на якому виступили історики й посадовці, потім під головуванням Богдана Галайка — науковий історичний диспут, присвячений боротьбі українців за незалежність у XX столітті, “Поліській Січі”, Олегу Штулю-Ждановичу. Виступили д.і.н., професор Сергій Стельникович, д.і.н., проф. Галина Стародубець.

Учасники відкриття меморіальної дошки до 100-річчя Олега Штуля-Ждановича

Георгій ЛУК’ЯНЧУК
Фото автора

*“...Ми ще поставим Жовто-Блакитний
на самому Кремлі!”*
(слова із пісні на урочистому мітингу)

Цьогоріч фестиваль приурочили до 100-річчя з дня народження Олега Штуля-Ждановича, одного з провідних діячів ОУН, багаторічного редактора газети “Українське слово”. У селі Лопатичі, де він народився, за сприяння його сина Данила та голови ОУН(д) Віктора Світайла відкрито пам’ятну дошку. На відкритті були присутні представники Міністерства молоді та спорту, Житомирської облради, керівництво Олевського району, партійні делегації ОУН(д), ОУН(м), КУНУ, Української партії та “Соловецького Братства”. Вони по-

Біля пам’ятного знака на честь 70-річчя Олевської республіки “Поліська Січ” в Олевську

Фільм *“День звільнення”* режисерів Угіса Олте та Мортена Траавіка (виробництво Норвегія, Словенія, Латвія, Північна Корея, 2016 р.) розповідає про перший в історії Північної Кореї рок-концерт. І це не звичайний концерт, а виступ славнозвісних провокаторів, словенського гурту “Лайбах”. Ще з часу свого створення у соціалістичній Югославії й дотепер цей арт-рок-гурт висміює авторитарні тенденції різних суспільно-політичних систем: від соціалізму до фашизму і капіталізму. То що чекає на цих провокаторів-витівників у Північній Кореї? Чи вдасться їм втілити свій задум та вкотре поглизувати над тоталітаризмом, чи, навпаки, доведеться поступитися власними принципами? Цей фільм про свободу мистецтва та її межі, про відповідальність та політичну заангажованість.

Стрічку *“Без назви”* (Австрія, 2017 р.) — режисери Міхаель Главоггер та Моніка Віллі, задумували п’ять років тому як історію, в якій світ постане за умови беза-

пеляційної відкритості до автора: “Пошуки, нічим не спрямовані, хіба що лише власними цікавістю та інтуїцією”. Після раптової смерті Главоггера у квітні 2014 року співрежисер Моніка Віллі закінчила монтувати фільм, зйомки якого тривали протягом 4 місяців і 19 днів на Балканах, в Італії та Африці. Світова прем’єра фільму відбулася на цьогорічному Берлінському міжнародному кінофестивалі.

Картина *“Нове життя Гогіту”* режисера Левана Когуашвілі (Грузія, Хорватія, Україна, 2016) про те, як після 14 років тюремного ув’язнення прийшов час для Гогіти повернутися до нормального життя. Його бажання здаються доволі скромними: власний дім, а тоді шлюб із хорошою жінкою. Але кого зацікавить бідний селянин і колишній в’язень, який досі живе з матір’ю? Проте Гогіта знайомиться з Макою в Інтернеті. Вона не дуже молода, та й не найгарніша дівчина у світі, але вмє пекти смачні торти. Разом вони починають будувати грандіозні плани.

Сучасна реальність документального кіно

У Києві, Одесі, Львові, Харкові, Сумах, Дніпрі та Херсоні відбувається Міжнародний кінофестиваль DOCU/XIT, що представляє вісім робіт майстрів сучасної документалістики. Це історії про сучасну реальність від Балкан до Іловайська, від квартири відомої української акторки до центрального концертного залу в Пхеньяні.

Фільм *“DIXIE LAND”* (Латвія, Україна, Німеччина, 2016 р.), який зняв режисер Роман Бондарчук, починається з того, що дитячий духовий оркестр виконує марш. Вчитель слухає, як хвилі Чорного моря розбиваються об пірс, сонце яскраве і небо блакитне. Життя триває: діти виростають, вчитель помирає, а відчуття буття, яке несподівано накочується, робить дітей зрілими значно швидше, ніж того очікували. Медалі й оркестрові інструменти виблискують на сонці, але кожна дитина має свою долю — з духовими дифірамами чи без них.

Режисер Сергій Буковський (Україна) зняв стрічку *“Головна роль”*. Вона розповідає про маму режисера — кіноактрису Ніну Антонову. Їй зараз 80. Сотні ролей у кіно — великих і маленьких. Це особлива історія про чесне і сумне життя, про жертвність і свободу. Справжня акторська слава прийшла до неї лише раз у житті. Це була головна роль у першому радянському кольоровому багатосерійному телефільмі “Варчина земля”. Відтоді минуло 45 років...

Друга картина Сергія Буковського *“Завтра свято”* знята ще далекого 1987 року. Вона майже рік не виходила на екрани. Уже “оголосили” перебудову, але пар-

тійна бюрократична машина не могла змиритися із втратою своєї “керівної ролі”. Звичайно ж, ідеологи з ЦК розуміли авторську метафору: птахо-фабрика є абсолютним відображенням стилю і способу життя радянського суспільства. Отримавши головну нагороду фестивалю “Молодість” того ж 1987 року, фільм почав подорож світовими кінофорумами і став класикою українського кінематографа.

Стрічка *“Війна химер”* (Україна, 2016 р.) режисерів Анастасії та Марії Старожицьких — художня історія на документальному матеріалі, відзнята її безпосередніми учасниками. Він був добровольцем на фронті, вона приїхала туди одразу після битви. Він потрапив у іловайський котел і втратив своїх найближчих побратимів. Проїжджаючи зруйнованими містами, вона намагається зрозуміти суть війни і любові. Під час війни вони прямо говорять одне одному про свої почуття, вириваючись із котла. Це історія їхньої подорожі до лінії фронту та спроби спільного життя після всього, що відбулося. Картина є переосмисленням

власного досвіду Анастасії Старожицької.

А в іронічному документальному фільмі режисера Світлани Шимко *“Ленінопад”* (Україна, 2017 р.) йдеться про прощання з радянською епохою в Україні. Під час спиритичного сеансу з духом Леніна ми дізнаємося про наше минуле, теперішнє і майбутнє. Стрічка показує розквіт і занепад ідолів, а також фантастичне потойбічне життя привидів історії. Картина була знята після ухвалення ВР України 2015 року законів, що засуджують радянський тоталітарний режим і забороняють використання комуністичної символіки. Розповідає про тих, хто впроваджує ці закони у життя.

Підготував
Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото з сайту docuhit.org/films

Ольга ЖМУДОВСЬКА

І хоча більшість авторів рецензій і відгуків про фільм говорять про деякі недоліки стрічки, в підсумку можна зазначити, що недосконаlostі картини пояснюються вельми характерною рисою для майже всіх сучасних українських картин про сталінський період — намаганням втиснути в обмежену екранним часом кіноповість якомога більше інформації про жак і нелюдськість самої системи, яка панувала в радянській державі. Саме тому постаті головних позитивних героїв і стосунки між ними відображено дещо схематично, а образи негативних героїв — майже карикатурно.

Цей фільм — насправді велика творча перемога, бо кристалізує всі ті знання про українських повстанців проти радянського (та й усіх інших антиукраїнських) режиму, дає можливість побачити характер і особистість українця, що після гартування і формування характеру років опору на рідній землі опинився у неволі. Фільм насправді про те, чому українців неможливо приборкати, переручити, пригріти й змусити забути про Україну. Творцям стрічки вдалося показати по-справжньому цікаву особистість головного героя і не впасти за звичкою в українську традицію “поетичного кіно” — прекрасну, як надбання українського кінематографа, але згубну для сучасного українського кінотворення, від якого час і процеси у світовому кінографі вимагають більшого різноманіття форм творення. Бо “Червоний” — один із небагатьох українських фільмів, які можуть привернути увагу, зацікавити, викликати захоплення не лише внутрішнього, українського глядача, а й позмагатися напругою та вигадливістю подій за глядача іноземного. І хоч підґрунтя, сенс подій у одному з ГУЛАГівських таборів

Діти Червоного перемагають

Минув місяць відтоді, як 24 серпня 2017 року відбулася прем’єра нового українського фільму *“Червоний”*, створеного режисером Зазою Буадзе за сценарієм Андрія Кокотюхи. Фільм вражає і довго “тримає”, пробуджуючи потужні асоціації, примушуючи згадувати все, що за останні 25–30 років стало можливим, нарешті, дізнатися про людей, яким завдячуємо своїм українством, які свідомо вибирали небезпеку, аби убезпечити від зникнення народ.

наприкінці 40-х років минулого століття зрозумілий лише тим, хто знає справжню українську історію, але драматичність відчайдушного опору нелюдській системі сталінських таборів політичних в’язнів, величезну частину яких складали українці, може тримати увагу глядача в будь-якій частині світу, навіть невідомого до розуміння реалій тих обставин. У будь-якому разі вдалося створити бойовик, здатний зацікавити не згірш, ніж, для прикладу, знаменитий американський *“Танго і Кеш”* зі Сталоне в головній ролі.

Та все ж головна аудиторія кінострічки — ті, що знають історію, і радує факт, що тепер у цю категорію вже потрапляють нинішні школярі й студенти, які навіть в очолюваних колишніми комсомольцями навчальних закладах хоча б коротко, але отримують правдиву інформацію. Тож хоча автор сценарію, написаного з власного ж роману, Андрій Кокотюха і зазначав, що книгу писав за розповідями чотирьох колишніх бранців ГУЛАГу, і що саме вони, а не Червоний (його зіграв Микола Береза, актор, режисер, директор Львівського академічного театру ім. Леся Курбаса) є головними героями роману, все ж саме він, повстанський ватажок — у центрі уваги. І правомірно: бо саме він є відповіддю на запитання, якими ж були ті незламні дивовижні люди, яких і нам,

їхнім дітям, родичам і співгромадянам, складно уявити реальними людьми. Бо вони з’являлися на полотні історії не з елітних ліцеїв і військових шкіл. На формування їхнього патріотичного світогляду не працювали найкращі професори з військових наук, на їхнє гартування не витрачали величезних державних коштів, їм не обіцяли зоряного кар’єрного зростання і слави у віках. Звичайні діти зі звичайних, гноблених за українство сімей, одного дня вирушали у небезпечні походи — і багатьох із них не судилося дожити бодай до зрілості. Глядач у кінотеатрі, що не читав роману Кокотюхи, не знає, звідки і з яких пригод прийшов у табір той незвичайний і упертий Червоний, але одразу розуміє, що за ним прийшла і його репутація, з якою Червоного одразу визнають провідником усі в’язні — принаймні політичні, серед яких не лише українці, а й литовські “Лісові брати”, і представники інших народів, що опиралися радянській системі.

Відображений у фільмі поділ табірних в’язнів на політичних, кримінальних, “доходяг” і “зсучених” (тих, що пішли на співпрацю і прислужування табірною начальству) — важлива лінія. І хоч втілена часом схематично, уривчасто, але дала можливість побачити, як саме різняться люди, які опинилися в однакових

обставинах, але з різних причин, і керуються різними мотивами. Отож саме в цій площині зображено найважливішу лінію протистояння і зближення Данила Червоного із другим головним героєм — Віктором Гуровим (його зіграв Олег Шульга), також українцем, але народженим і вихованим в іншій частині України, на радянській Чернігівщині. Гуров — військовий льотчик, якого збили над окупованою німцями територією, після чого він зумів пробитися до своїх, але потрапив до таборів за підозрою у дезертирстві. Власне, звичайна практика для тих часів — параноїдальна недовіра сталінського НКВД до власних громадян, навіть героїв, була чи не нормою в тій “радянській” державі. Для Гурова Червоний — ворог, бо протистоять його лідеру Сталіну, якого Гуров продовжує обоюдовати попри все, що сталося з ним. Таких як Гуров, що, переживаючи катування сталінських посіпак, гинули, але вірили, що стали жертвою жадливої помилки, а не сталінської політики, у ГУЛАГу були мільйони. Чому вірили? Можливо, це було єдиним виправданням усього їхнього попереднього життя, відмовою від власної особистості заради інтересів “родини”, виправданням зрад і наклепництва на близьких людей, байдужості до трагедій тих, кого за-

судили раніше... Гуров виріс у радянській частині України, і лише в таборі зустрів людину, яка залишилася собою і — насамперед — українцем.

Важливо, що й автор сценарію Андрій Кокотюха, і режисер Заза Буадзе підкреслюють, що Гуров — не мерзотник. Він насправді хороша людина, яка прагне бути чесною, вірною своєму народу, яка здатна любити. Та в системі координат, у якій він був вихованим, у якій зрада на догоду владі є честю, усі його чесноти виявляються фальшивими і стають джерелом його особистих страждань і причиною підлот щодо інших людей. Протистояння з Червоним, для якого табір не став рабством, а лише кліткою, примушує Гурова відчувати фальш власного існування, жажнутися тому, що майже перетворився на виконавця чужої злочинної волі. Саме момент, коли два українці почали діяти спільно, захищаючи свою людську гідність, є чи не найважливішим у кінофільмі. Гуров, врешті, гине, і питання, чи зміг би він до кінця знайти правоту Червоного, чи став би його соратником надалі, залишається без відповіді.

Але відповідь на нього може дати будь-хто з українських глядачів, бо всі ми донині існуємо в тому шаленому протистоянні українства і радянщини. І нині на території України відбуваються сутички Гурових із Червоними, і нині їхні нападки стають перед вибором: хто їм ближчий, зрозуміліший? Події останніх чотирьох років української історії засвідчують, що дух, ідея, які допомагали Данилові Червоному і його побратимам перемагати в найжорстокіших обставинах, виявилися живими і непереможними, проявившись через півстоліття у зовсім юних українських громадянах найвеличнішим чином. Діти покоління, яке виховували як Вікторів Гурових, виявилось дітьми Данил Червоних.

Олена ГОРОБІЄВСЬКА,
науковий співробітник Чернівецького обласного меморіального музею Володимира Івасюка

Іван Михайлович шанувальник творчості Володимира Івасюка і частий гість колишньої оселі родини Івасюків, член журі обласного конкурсу юних композиторів ім. В. Івасюка “Мандрівний музикант”, учасник Свята української пісні та різноманітних зустрічей у музеї, зокрема, з Костантином Поповичем, Віктором Косяченком, Дмитром Павличком, Гаммою Скупинським, а до дня народження Володимира Івасюка — 4 березня 2015 року Іван Дерда із китайською Пань Мінсею вразили всіх виконанням українською мовою пісні “Я піду в далекі гори”, про що свідчать фотографії заходів музею, які були представлені на слайдшоу та на виставці. Голос Івана Дерди приваблює красивим тембром (баритон), чистотою інтонацій, чітким звуковеденням. Іван Михайлович має чимало шанувальників і в Україні, і за кордоном. Він виступав у Румунії, Канаді, Польщі, Боснії, Молдові, Франції, Іспанії, а в репертуарі має понад 400 творів вітчизняних і зарубіжних класиків, сучасних композиторів, народних пісень, а також авторські твори на слова буковинських поетів. Вокальні збірки: **“Невмируща моя Україна”** (на слова В. Васька, 2003), **“Коліска для матері”** (на слова І. Бажанського, 2005), **“Дванадцять міся-**

Співаю тобі, рідний краю

У Чернівецькому обласному меморіальному музеї Володимира Івасюка відбулася зустріч із українським естрадним співаком і композитором Іваном Дердою. Мабуть, нема такого заходу на Буковині, в якому б не брав участь митець — член Всеукраїнської музичної спілки, відмінник освіти України, заступник голови ОО ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка, доцент кафедри музики ЧНУ ім. Ю. Федьковича, лауреат багатьох конкурсів і фестивалів.

Іван Дерда з дружиною Лідією й донькою Святославою

ців” (вокальний цикл для дітей на слова В. Скавроника, 2005), **“Кредо”** (солоспіви на слова українських поетів, 2007), **“За знаком часу”** (вокальний цикл на вірші Т. Севернюк, 2008).

На виставці були представлені публікації про митця В. Михайловського, В. Джурана, В. Китайгородської, Р. Гнедаш, С. Масловської, В. Бурлаки, С. Гнатишиної, Т. Требик, Н. Кир’ян та ін.

До слова запросили побратима по творчості, завідувача кафедри музики, кандидата педагогічних наук, доцента ЧНУ ім. Ю. Федьковича Вадима Лісового, письменника, журналіста Василя Джурана, заслуженого працівника культури України, письменника Василя Васька,

доктора історичних наук, професора ЧНУ ім. Ю. Федьковича Григорія Кожоланка, почесного голову об’єднання “Просвіти” Віктора Косяченка, педагога, українознавця, заслуженого працівника освіти України, громадсько-культурну діячку Тамару Мінченко, кандидата педагогічних наук, доцента ЧНУ ім. Ю. Федьковича Ярину Вишпінську.

Розпочався концерт піснями Володимира Івасюка на слова Р. Братуня “Балада про отчий дім” у виконанні Івана Дерди. Твори на слова Василя Васька “Буковина — рідний край” виконали тріо бандуристок (керівник І. Мокровуз) та “Голуби кохання” — автор музики. Пісню “Буковина” заспівав фольклорний

колектив “Буковиночки” (керівник Я. Вишпінська); “Дівчино моя, доленько моя” на слова Д. Павличка — студенти-магістри Іван Жегалюк і Георгій Болотинюк, а “Елегію” — шановний гість заходу; згодом Іван Михайлович виконав пісні “Твої вуста, як скрипка” на слова В. Джурана, “Танго любові” на слова В. Фісюка і “Сон безсонної ночі” на слова М. Лазарука.

Укотре звучала фантастична “Червона рута”, адже зустріч із митцем відбулася напередодні 47-ї річниці першого виконання пісні з Театральної площі у Чернівцях і з нагоди 22-річчя від дня створення Чернівецького обласного меморіального музею Володимира Івасюка.

Людина великого серця

Н. КОВАЛІВНА,
Львів

Є в нашій Україні тихе полювання, тобто без пострілів, і є тиха просвітницька праця, тобто без напускного розголосу. Це праця учителя чи будь-якої людини, що прагне повіствувати правду про свій народ. Такою просвітянкою була наша Леся-Олександра Теодорівна Захарків. Правду кажу, панове випускники Львівського державного університету ім. І. Франка 1959 року?

Почну з нашої студентської екскурсії приблизно 1957—1958 рр. на Львівську Цитадель. Ходимо, нам розповідають про те, що німці замордували тут тисячі євреїв і полонених II Світової війни. Личко Лесі наливаєть ся кров’ю (невже буде плакати?), однокурсник Зеник Булик киває рукою на таємне повідомлення, Леся тихенько шепче: “А знаєте, скільки тут замордували большевики наших безневинних людей?” Слухаємо... І хоч попливли роки нашими життєвськими загратованими дорогами, та міцно лягає карбами у серця біль чужоземного мордерства з Німеччини й Московії. Далі будуть гарні призабуті, бо заборонені московським і власним большевизмом пісні чудовим Лесиним голосом, помережані глибокою Правдою життя у “совєцькому раї”

Ще далі тамує Леся національну наругу в пошуках і поверненні автентичної лексики стародавньої української мови XIV—XVII століть і в груповому авторстві видає людям двотомник мовних скарбів української нації.

І як тільки Україна проголосила свій паперовий суверенітет, а Роман Лубківський несміливо (1990 рік!) взяв жовто-блакитний прапор у Києві й поніс на Дніпрові кручі, Леся відверто сповіщає студентам Львівської політехніки і вчителям Інституту підвищення кваліфікації велику Правду про сплундровану окупантами різних мастей рідну мовоною. Увесь той матеріал, супроводжуваний гучними оплесками вчителів на курсах, незабаром ляже в книжку “Плекаймо слово рідне” (мовні поради).

О. Т. Захарків — кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарної освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, автор понад 140 наукових публікацій, науково-популярних, публіцистичних статей, праць у галузі методики, мемуаристики, рецензій... Вона громадський діяч. З початку заснування Обласної організації Товариства рідної мови ім. Т. Шевченка (“Просвіти”) очолювала лінгвістичну секцію. О. Т. Захарків — член Педагогічного товариства ім. Г. Вашенка.

Та невблаганна недуга прийшла і забрала людину великого серця і високого патріотизму в Божі простори... 7 жовтня 2017 р. їй виповнилося б 80! Вічна й світла пам’ять Тобі, Колего, наша Лесю!

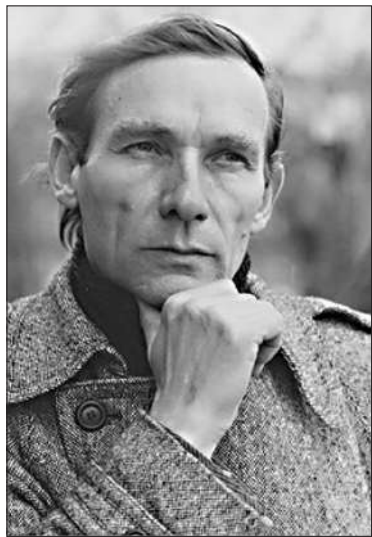
Олексій НЕЖИВИЙ,
доктор філологічних наук, професор

Відомий на Полтавщині просвітязин Олександр Печора вже багато років очолює Лубенське об’єднання “Просвіти”. Писати про творчий доробок Олександра Печори — це означає повернутися в молодість, до початків відчуття і розуміння словесної творчості, бо познайомились ще на початку 70-х років на засіданнях літературного об’єднання імені Олеса Донченка при лубенській міськрайонній газеті, яким керували наші улюблені наставники — письменники Володимир Малик і Петро Лубенський. Уже тоді мені запали в душу ширі й сердечні поезії Олександра Печори. Вражає і кількісний характер творчого доробку, адже тільки 2016 року вийшло друком шість його поетичних збірок, а ще Олександр Печора — упорядник колективних збірок “Мислити і жити українно”, “Пісні про рідне та близьке”, де представлені поети з багатьох областей України. Як редактор історико-краєзнавчого і літературно-мистецького видання “Ріднокрай”, підготував до друку тематичний випуск до 85-річчя від дня народження видатного українського письменника, Шевченківського лауреата Григора Тютюнника.

Нова збірка Олександра Печори називається “Стежина в світ”, бо адресована учням, тим, хто вивчатиме сучасну літературно-творчість письменників-земляків на уроках літератури рідного краю.

Поетичні твори О. Печори актуальні для розвитку патріотич-

Художнє слово та образ світу Печора О.А. Стежина в світ: вірші школярам і студентам. — Лубни: Інтер Парк, 2017. — 336 с.

них почуттів учнів, адже саме національне світовідчуття найбільш характерне для ліричного героя його філософської лірики, адже аналізуючи поетику, дотримуюся тих засад, що розмежування лірики на громадянську, пейзажну, навіть інтимну досить умовне. Насправді всі ці поезії тяжіють до філософічності, де художній образ разом із тим має понятійні ознаки. До того ж, ліричний герой не завжди ототожнюється з поетом, із його душевним станом, однак між ними існує естетична єдність, певний морально-етичний ідеал, виражений у тексті віршованих творів.

Об’єкти художнього зображення також близькі до ключових образів, які, на думку лі-

тературознавця Е. Соловей, у творчості філософського поета є “своєрідними “концептами” буття і що реконструкція світорозуміння такого поета на основі цих образів матиме високу міру достовірності”.

Серед ключових образів — доля народу і роду, велич і нищість у житті людини; наше сьогодення, духовне багатство рідного краю, протиріччя між духовним і матеріальним світом людини, природа як частка духовності.

Ліричний герой багатьох поезій Олександра Печори — це людина ХХ століття, наш сучасник. Він любить життя, однак майбутнє Вітчизни для нього найбільш значиме, тому й прагне не заплямувати світлу пам’ять предків, а продовжитися у часі своїми діями, заслужити довіру і вдячність близьких людей.

Образ світу завжди національний, усвідомлює це людина чи ні. Національність, як ознака образу світу, зумовлена тим, що він складається в системі мови, мислення, світовідчуття, відображає історичний досвід конкретного народу, розвивається в його духовних цінностях. Тому, до речі, не науковими були намагання обґрунтувати тези “радянський народ — нова історична спільність людей”, “злиття націй” або ж теперішня теза про “двомовність”. Так, ще Олександр Потебня наголошував про органічний зв’язок мови і мислення і про наслід-

ки знищення (зникнення) будь-якої національної мови: “Розглядаючи мови, як глибоко відмінні системи прийомів мислення, ми можемо чекати від уявної в майбутньому заміни відмінності мов однією загальнолюдською — лише зниженням думки”. А видатний український письменник, філософ і педагог Борис Грінченко обґрунтував головний принцип своєї педагогічної системи — національного навчання й виховання. Його вимога дотримуватися принципу національного навчання й виховання в українській школі такою ж мірою справедлива, як і переконання інших педагогів про необхідність його дотримання будь-якої іншої національної школі.

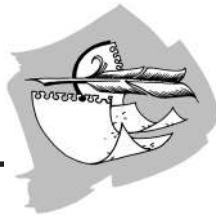
Тому в унісон сказаному варто звернутися хоча б до вірша Олександра Печори “Рідна мова”:

*Нетлінна пісня материнська.
Завітно лебеді ячать.
Звучать мелодії дитинства,
і ритми юності гучать.*

*З прадавнини, з часів козацьких
лікує душу й окриля,
тече в світі слов’янська, братська,
Дніпрова мова Кобзаря.*

Талановитих поезій, що наскладжені національною ідеєю, у збірці Олександра Печори “Стежина в світ” учитель-словесник знайде немало, а значить образ світу сучасного учня збагатиться новими духовними цінностями.

“Поет твердо вірить у незнищенність українського народу, його перемогу над внутрішніми і зовнішніми ворогами, мир і добробут на рідній землі”.

3 роси й води! 7

Петро ШКРАБ'ЮК,
письменник, доктор історичних наук, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, м. Львів

Вісімдесят вісім — ще не ювілей. І все ж цифра знаменна. А надто для сеньйора нашої поезії (і взагалі літератури) Дмитра Павличка. Він і далі невсипущий як письменник, громадський діяч, політик і державник. У цьому, зокрема, переконалися й читачі “Слова Просвіти”.

23 жовтня минулого року Дмитро Васильович приїхав до Львова вшанувати пам'ять свого незабутнього друга Романа Лубківського. Блискуче (як завжди) виступив у Концертному залі ім. С. Людкевича обласної філармонії.

Саме тоді я й написав цей експромт, який тут же, після концерту, зачитав Дмитрові Васильовичу. Експромт моєму натхненникові припав до вподоби — і він нагадав про нього під час 24-го книжкового Форуму видавців у Львові (15 вересня 2017), коли підписував читачам свої Спогади...

— Коли у Вас день народження? — спала на гадку раптова ідея.

— Двадцять восьмого вересня. А що?

— О, тоді я надішлю текст в улюблений наш тижневик “Слово Просвіти”.

Дмитро Васильович схвально кивнув головою...

Ось цей експромт — звісно, з деякими доповненнями.

Дві вісімки поета

Поема невеличка для Дмитра Павличка

Гарна віддавна і радісна звичка —
Читати, шукати скрізь твори Павличка.

Слово його — як джерельна криничка;
Хто спраглий — той щедро черпає
в Павличка.

Слово його — Спартану* рапортника:
Є Україна! — в цім роль є Павличка.

Спека, морози, завії чи мжичка —
Ніщо не зупинить поета Павличка.

Київ і Львів — це сердець рідних змичка:
Тут колисалася слава Павличка.

Стопчатів, і Лючка**, і кожна копичка
Не забувають поета Павличка.

Три друзі-Романи*** —
імен перекличка...
Франко дорогий для поета Павличка.

І Люба Голота — духовна сестричка —
Шанує, друкуює поета Павличка.

І Фаріон (для Москви — єретичка)
Читає, вітає поета Павличка.

Творчість — се нації вічна скарбничка;
На чільному місці в ній внесок Павличка.

Муза його у світах мандрівничка —
Всі знають і люблять поета Павличка.

І Ватуляк...**** Це від нього синичка
Постукала в шибку:
спіши до Павличка...

Червоне і чорне... І світить зірничка
На двоколірну дорогу Павличка.

І буде ще книг небуденна полицка...
Не вірите? Що ж! —

запитайте Павличка.
23 жовтня 2016,
15 вересня 2017

Від редакції. Редакція нашого тижневика, правління ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка та всі просвітяни приєднуються до привітання і бажають Дмитру Васильовичу довгих років життя, здоров'я і творчої наснаги.

*Спартан — сотенний УПА, в сотні якого у квітні 1945 р. перебував 16-літній Д. Павличко (див. його поему “Сотенний Спартан” (“Слово Просвіти”, 26 вересня—2 жовтня 2013).

**Стопчатів — село, де народився Д. Павличко; Лючка — річка, яка протікає через це село.

***Роман Лубківський, Роман Іванчук, Роман Федорів.

****Ватуляк Михайло — голова Ради Асоціації видавців і книгорозповсюджувачів Львівщини, віце-президент Ліги українських меценатів.

Через терни до зірок

3 нагоди 85-річчя Богдана Мацелюха

На ниві української літератури плідно працювали в минулому і активно трудяться сьогодні поети і прозаїки з медичною освітою, які своєю творчістю і просвітницькою діяльністю збагатили літературний процес. Гуманна професія лікаря є тим родючим ґрунтом, на якому успішно проростають зерна поезії і прози. До плеяди письменників-медиків належить і Богдан Мацелюх, лікар за освітою і мікробіолог-генетик за професією.

Сергій ГАЛЬЧЕНКО,
заступник директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ

Важкий і тернистий шлях політичного в'язня в режимних таборах Речлагу у заполярній Воркуті судилося пройти протягом п'яти років юнакові Богданові Мацелюху. 17 вересня 1949 р. його, студента другого курсу Львівського державного медичного інституту, арештували кагебисти, а військовий трибунал присудив йому 10 років каторги. Незрадлива поетична Муза ніколи не покидала його у важкі і радісні хвилини в майбутньому і завжди підтримувала духовно і тілесно.

*Там далеко, за полярним колом,
Олень носить сонце на рогах
І воно, переборовши квалість,
Знов злітає в небо, наче птах.*

*За густим колючим дротом
Виють жахами вітри.
Там вугілля кров'ю-потом
Добувають номери.*

Пройти крізь пекло концтаборів червоного диявола, ім'я якого Советський Союз, допомагала Богданові Мацелюху всепереможна любов до України і божественне кохання за ґратами і колючим дротом:

*Є на світі щось сильніше
Від ГУЛАГівських тортур:
Україна в серця ніші —
Недоступний кату мур.*

*Любов не спиниш ні колючим дротом,
Ні тайним циркуляром казебе.
В цупкім полоні вічної мерзлоти
Зустрів, неждане сонечко, тебе.*

Образно і правдиво автор описує жадливі умови перебування політичних в'язнів у тюрмах Львова (Лонцьк і Бригідки), Києва (Лук'янівка) і Ленінграда (пересильна тюрма) в 1949—1950 рр., а також у концтаборах Речлагу Воркути у 1950—1954 рр. у циклі віршів “ВОРКУТА” із першої книжки “Двокрилля”

(К.: Наук. думка, 2000) і в розділі “СПОГАДИ” із третьої книжки “Бездня і вершини” (К.: Юніверс, 2016).

Богдан Мацелюх на гіршому власному досвіді ще раз переконався у ворожому ставленні “руських” до українців. Якщо волелюбні литовці, латвійці та естонці, а також представники народів Кавказу одностайно підтримували українців у їхньому прагненні до здобуття державної незалежності, то контра з різних верств населення московитів (генерали, попи, педагоги, літератори, журналісти і всі решта великодержавні шовіністи) категорично заперечували право українського народу на соборність і незалежність.

Кремлівський тиран сконав, і в Речлаг прийшла відлига. 1954 р. Богдан Мацелюх був звільнений за ст. 197 ч. II КК УРСР (“отсутствие доказательств для подтверждения обвинения”) і відновив навчання у Львівському медичному інституті, який закінчив з відзнакою. Після річної праці лікарем інфекціоністом-терапевтом у Березнеговатській міжрайонній лікарні на Миколаївщині він успішно закінчив аспірантуру при Інституті мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України і з 1965 р. донині працює завідувачем відділу генетики мікроорганізмів у цьому ж інституті.

Наполеглива, цілеспрямована, натхненна і терпелива праця принесла Богданові Мацелюху бажані й вагомні плоди: доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України за спеціальністю “молекулярна генетика”, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, Заслужений діяч науки і техніки України, Почесна Грамота Верховної Ради України і багато інших галузевих, громадських і церковних нагород.

Не залишає поза пильною увагою видатний учений і своє друге творче крило — поезію, надрукувавши свої твори у районній, обласній і столичних газетах, у часописах “Дзвін”, “Світогляд” і “Зона”, у “Літературній Україні”.

Разом із братом-художником Ярославом опублікував книжки поезій і живопису “Дво-

Богдан Мацелюх з дружиною Дарією (2012 р.)

крилля” і “Україна іде” (К.: Юніверс, 2012), а разом із братом і сестрою Ольгою — книжку поезій, спогадів, живопису і вишитих рушників “Бездня і вершини” і підготував власними силами до друку книжку “Через терни до зірок” (К.: ВІПОЛ, 2017), яка містить доповнені спогади, науково-популярні статті, вибране листування і поезії автора. У 2017 р. поет вступив до лав НСПУ.

Тематика творів Богдана Мацелюха охоплює широке коло актуальних і важливих проблем Всесвіту, природи, суспільства, людини і України. В них відображені філософські погляди, роздуми і почуття автора як людини, вченого-генетика і українського патріота. Богдан Мацелюх вважає людину двоїстою істотою і носієм різноманітних мутацій генів. У космосі, природі й суспільстві точиться одвічна боротьба і єдність протиріч як джерело постійного розвитку.

Провідною темою поезій і прози Богдана Мацелюха є Україна в минулому і сьогодні. Автор шукає об'єктивної відповіді на болюче й актуальне питання: чому український народ упродовж своєї історії не спромігся створити сильну і незалежну державу, яка вистояла б у загарбницьких війнах войовничих і захланних сусідів? Крім трьох відомих причин наших невдач, названих Юрієм Шевельовим (провінціалізм, кучубейщина і Москва), Богдан Мацелюх додає ще багату природу і ліниве грецьке православ'я, які впливали на спадковість і виховання людей у дусі миролюбних хліборобів. Геноцид українського народу (насамперед винищення національно свідомої інтелігенції), здійснений неодноразово окупантами, також був важливим чинником втрати державності й насажден-

ня українцям рабської ідеології протягом століть.

Як учений-генетик, Богдан Мацелюх використав образ двоспиральної молекули ДНК — королеви над усіма іншими молекулами людського організму — для зображення почуття любові (Твоїх очей блакитний біострумінь; З'єднала доля нас у парі; Любов — це світ), характерів окремих людських індивідів (Добро і зло — у наших генах; Людина ще недосконала; Люди діляться надвоє; Душа людини — розум й воля), характеристики ментальності народу (Свободу лева можна вбити; ДНК спадковий код; ДНК лиш два відсотки) і різного генетичного походження українців і москвинів (Українці й москвини; Різні Y-гаплогрупи; Агресивність московитів), а також для пояснення еволюції живої природи, зокрема і людини (Всемогутній Бог-коваль; ДНК спадковий код; Матриця життя могутня; Матерія й душа безсмертні).

Твори Богдана Мацелюха захоплюють читача ширістю і глибиною почуттів, гострим сприйняттям сучасних і минулих подій і проблем України та всього людства.

На вірші поета “Яворів” і “Як гарно у нашому Львові” композитор Богдана Фільц написала музику, і тепер ці пісні натхненно виконують хоріві колективи на Яворівщині — батьківщині Богдана Мацелюха.

Поет твердо вірить у незнищенність українського народу, його перемогу над внутрішніми і зовнішніми ворогами, мир і добробут на рідній землі. Наукова і своєрідна поетична і прозаїчна творчість Б. Мацелюха відзеркалює тернистий шлях автора і українського народу в боротьбі за перемогу добра над злом і утвердження України в світі.

“Життєвий шлях Тадея був настільки яскравим, що у спогадах сучасників не раз затьмарював його наукову спадщину”.

Максим РИЛЬСЬКИЙ,
правнук, голова родинного фон-
ду “Троянди й виноград”

Закінчення.
Поч. у ч. 38 за 2017 р.

Супроти селянських злиднів

22 травня 1861 року Тадей уже був серед тих, хто зустрічав труну з тілом Кобзаря під Києвом.

Для української інтелігенції того часу перенесення праху Кобзаря в Україну стало поштовхом до зміцнення самоідентифікації та пробудження національної самосвідомості. У церкві Різдва Христового відслужили панахиду. Замість хору співали студенти-хлопомани Київського університету, Київської духовної академії та духовної семінарії. Проводжали члени Петербурзької громади та студенти-хлопомани. Тадей був серед них.

Весна 1861 р. несла великі надії. Університетські віча, часопис “Основа”, зібрання українських сил у приватних помешканнях киян для спільних нарад (до студентів долучилися гімназисти, вихованці духовної семінарії та кадети). Одне з таких зібрань у київському домі Рильських описав Іван Нечуй-Левицький (на той час студент духовної семінарії) у своїй знаменитій повісті “Хмари”. Він зобразив своїх героїв під іншими іменами. Рильські виведені як Дуніни-Левченки, Павло Чубинський-Радюк. Хлопомани обмірковували свої взаємини з Петербурзькою громадою (в Петербурзі почали видавати “метелики”, книжечки для народу, але писати їх там нікому), відкрили недільні школи, Народний театр, Історичний музей, народну читальню, видавництва дешевих книжок для просвіти.

Але через рік, навесні 1862 р. розпочалася нова хвиля тяжких і кривавих репресій. Розгромили “Основу”, в Україні розпочалися арешти членів громад. Хлопомани трималися і під вихором репресій. Тадей Рильський їде як емісар від киян до Харкова, аби морально і, головне, матеріально підтримати родини тих, хто вже сидів за ґратами.

Чергові слідчі справи, кожну поїздки фіксує поліція. Разом з іншими хлопоманами Тадей підписує своєрідний маніфест своєї організації “Відгук із Києва”, надрукований пізніше у часописі “Современная летопись”. Серед підписантів крім Рильського, Павло Чубинський, Володимир Антонович, Павло Житецький, брати Синьогуби. Цвіт українського хлопоманства — 21 особа виступили зі спростуваннями злісних наклепів, уже вміщених у ворожих часописах, на звинувачення в атеїзмі, бунтах, зневазі до батьківщини.

1863 рік став фатальним для більшості правобережних шляхетських родин. Січневе польське повстання на теренах Російської імперії зазнало поразки. Більшість хлопоманів не підтримали повстання з принципових позицій: вони не бажали відновлення в Правобережній Україні польської держави. Антонович і Рильський розуміли, що серед населення повстанці підтримки не отримають. Вони були солідарні з селянськими масами. Прірву між панськими палацами та селянськими хатами не здолати.

Розправа царизму була жор-

Честь його пам'яті

стокою. Більшість тих, хто приєднався до повстання, наклали головою чи були заслані в Сибір. Загинув весь молодий цвіт правобережної шляхти. Ті, хто 1867 року зібралися в Києві, вирішили відновити Стару Київську громаду, але вже таємно. Тадей знову був серед своїх однодумців і жертвував гроші на галицький часопис “Правда”.

Батько Рильського врешті-решт змірився з синовими поглядами, заповів йому третину свого майна, зокрема маєток у селі Романівці.

Тадею дісталася третина села, але — разом із боргами. Він так блискуче прийняв спадщину й так вигідно для селян затвердив уставні грамоти, що викликав хвилю доносів сусідів-поміщиків. Від цього часу з Романівкою пов'язане його життя, майже сорок років.

Йому судилося стати порадиником, учителем, лікарем, а на схилі літ — мировим суддею для двох поколінь своїх земляків.

Під час студентства Тадей був вчителем і благодійником таємної школи для бідних дітей. Тепер він на свої кошти відкрив школу в Романівці: денну — для дітей, вечірню — для дорослих. Коли продавалася частина романівської землі, Тадей організував її купівлю найбіднішими селянами через банк. Вдячність селян була зворушливою: вони стали господарями.

Закономірним було його одруження на романівській селянці Меланії Федорівні Чуприні, батьки й діди якої були кріпаками у Рильських.

1873 року однодумцям Тадея вдалося організувати першу в історії України наукову українознавчу установу — Південно-Західний відділ Імператорського російського географічного товариства. Першим головою був Павло Галаган, наступним — В. Антонович. Вийшло кілька томів під назвою відділу. Тадей як найактивніше співпрацює з цією структурою: записані ним народні пісні з'явилися у багатотомному зводі української народної творчості Павла Чубинського.

У цей же час Тадей трудиться над економічними дослідженнями, шукає ефективні рецепти супроти селянських злиднів.

В ці роки проти Тадея було відкрито нову слідчу справу, що ледь не завела його до Сибіру. 1880 року Тадей видав селянам грамоту зі свого фамільного архіву про дарування кимось із польських королів їхнім предкам сквирської землі ще за часи білоцерківського староства. Грамота була безсумнівним історичним документом, бездоганно оформленим, могла стати реальною юридичною підставою для оформлення судового позову. Серед селян почалися хвилювання. Однак втрутилася поліція, селян вгамували, а Тадея викликав до себе генерал-губернатор Дрентельн для пояснень. Легенди про цю розмову ходили до самої смерті Рильського. Дрентельн висловив претензії і щодо грамоти, і щодо школи в Романівці, і щодо ходіння у народному одязі, і щодо одруження на селянці. І навіть те, що весілля відбувалося за народними звичаями.

Поміщики бачили у своєму сусідів небезпечного злочинця-бунтаря, засипали доносами і вимагали заслання у Сибір.

Тадей відповідав, що документи з фамільного архіву він має право віддавати, кому захоче, що немає законів, які б забороняли одружуватися із селянками і ґрати весілля по-народному.

Романівка: і втілення ідеалів

Час спливав у турботах про господарство, у навчанні дітей, у громадських справах. Для молоді Тадей уже був живою легендою “хлопоманства”, символом вірності юнацьким ідеалам.

Гліб Лазаревський (відомий український літературознавець, бібліограф, мемуарист), який уперше побачив Тадея на таємному зібранні у Антоновича, засвідчив, з якою повагою ставилися до нього молоді українофіли: “Рильський особливо був овіяний серпанком... національного романтизму... Людина великих здібностей (нам відомі були його

Тадей Рильський та Володимир Антонович з маленьким Максимом (90-ті роки XIX ст. Романівка)

статті в “Киевской старине”, польських поступових газетах, його наукові праці з економіки) живе майже в селянській хаті, поділяючи з місцевим селянством усі його злидні...” “Коли Рильський заговорив, указуючи на необхідність праці для рідного народу, київських студентів вразила і захопила суворая логіка його виступу і ширість переконань. Вони вже знали, що він — мировий суддя, до якого у спірних справах приїждить ледь не весь повіт, опікун сільської школи, господар. Часто лікар, наставник, благодійник і селянський помічник водночас. А крім цього політичний діяч, таємний член Товариства українських поступовців. А ще — невтомний дослідник народного світогляду”.

Саме в Романівці Рильський знайшов можливість втілити в життя свої ідеали, що й зробив.

За весь час не мав жодного позову чи тяжби з односельцями. За роки господарювання він не тільки виплатив батькові борги, а й всю Романівку зробив чи не найбагатшим містечком на всю Київську губернію, організував вивіз збіжжя аж до Кенігсберга,

омінаючи численних посередників. Виконував обов'язки почесного мирового судді. Досконало вивчивши цивільні закони, давав безкоштовні юридичні консультації романівцям і мешканцям навколишніх сіл. Не обмежувався порадами, а складав селянам потрібні папери і виступав у судах як їхній адвокат.

У конфесійному питанні теж поведився незвично. Будучи католиком, пустив до свого будинку православну церковно-парафіальну школу, а потім збудував для неї окреме приміщення, оплачував учителя і сам учителював.

Коли католицька каплиця в Романівці могла завалитися, велів її розібрати, мотивуючи це тим, що він єдиний католик на селі, заради нього не варто тримати ксьондза й церкву. Це дійшло до Ватикану й папською буллою Тадея відлучили від католицької церкви. На пропозицію перейти до православ'я, він теж відмовився, бо це було б сприйнято як запобігання перед російським самодержавством. До речі, в часописі “Киевская старина” в 1988—1989 рр. він досліджував і друкував розвідки про релігійний світогляд українців.

Сам життєвий шлях Тадея був настільки яскравим, що у спогадах сучасників не раз затьмарював його наукову спадщину: постать Рильського-українофіла закривала силует Рильського-вченого та літератора.

Вже перші спогади про Тадея Рильського відзначали його глибоку здатність до спостережень, аналізу народного життя. В університеті, який закінчив 1862 року, більш за все цікавився політичною економією.

Ще на початку діяльності Рильський почав друкувати свої праці з етнографії та економіки у часописі “Основа” (який виходив у С.-Петербурзі) під псевдонімом Максим Чорний.

Саме економічні знання, на думку Тадея, могли дати відповідь про причини людських злиднів на тлі бездумного марнотратства і розкошів правобережної шляхти і водночас дати пораду, як із тих злиднів виборсатися.

У 70-ті роки з'явилася праця “Дім заробковий”. На закид про

Українські хлопомани: посередині стоїть В. Б. Антонович. Сидять зліва направо — Т. Р. Рильський, В. Л. Беренштам, Ф. Т. Панченко і Б. С. Познанський

вільні можливості кожного працівника у світі вільної конкуренції він із впевненістю зазначає, що одна річ — наукові постулати, інша — життя.

1892 року в “Записках Наукового Товариства імені Тараса Шевченка” з’явилася найбільша за обсягом економічна друкована праця “Студії над основами розкладу багатства”.

Пильно вивчаючи економічний розвиток Англії, Німеччини, Франції, виписки про стан їхніх економік Тадей Рильський дійшов висновку: “Праця і вільний розпорядок її результатами є єдине правове джерело власності. Отже, не грабунок, не загарбання чужої території і продуктів праці, не монополія, не синекура, а праця тільки”.

Тадей намагався відшукати таємні пружини незримих сил, що керують світовою економікою, визначає власне бачення проблеми, поклавши в основу економічний устрій сучасного йому суспільства і своє до нього критичне ставлення. Автор розглядає теорію вартості, відносини між капіталом і працею; за його дослідженнями, відносини у промисловості характеризуються свободою економічних чинників, індивідуальною власністю на всі матеріальні блага: праця — єдина основа і джерело власності. За Тадеєм Рильським, має бути і суспільне, і приватне капіталістичне господарство. Селянство мусить орендувати землю в державі. Класову боротьбу Рильський не вважав рецептом для вирішення суспільних проблем...

Із теоретичних послань отримуємо практичні висновки. Рильський закликає заробітчан до організованого, але не насильницького опору капальницьким намаганням поміщиків. Серед інших вимог — скорочення робочого дня до 10 годин, дотримання безпечних умов праці, (наявність загорджених пасів у молотарок), у степу — облаштування куренів для відпочинку. Налагоджування харчування та лікарської допомоги.

Останні економічні праці — метелики. Тадей Розеславович пише популярні книжечки для селян українською мовою: “Сільські пригоди (про випаси). Оповідання селянина” — з практичними порадами про право випасу селянської худоби в поміщицьких лісах, як вигідніше вести сільське господарство тощо; “Херсонські заробітки” — про те, як селяни Київської, Полтавської, Чернігівської, Подільської губернії ходять улітку на заробітки до Херсонської губернії, які там гроші платять, скільки коштує проїзд і як доїхати — своєрідний довідник для заробітчан. Свого часу “Сільські пригоди” заборонила цензура, бо Рильський вчив селян у судовому порядку обороняти свої права, а це було неблагонадійно. Праця побачила світ аж через три роки після смерті автора. Навіть через сто років книгу читаєш з цікавістю, особливо ті місця, де автор наголошує на необхідності освіти для селянина, адже маючи менше землі, сусід-європеєць вирощує на ній кращі врожаї та вміє їх зберегти.

Першість серед історичних праць Рильського посідає “Історія України”, написана ще у студентські роки і конфіскована поліцією 1861 року. Ось одна з цитат, що уціліла для історії завдяки

поліцейським рапортам: “...Забувала вельможна шляхта, що всякий чоловік одинаково родиться... простого селянина прозивала хамом, а словом “хлоп” вона лаялась...”

Праця мала складати цілість із двома іншими науково-публіцистичними розвідками, надрукованими в “Основах” — “З правого берега Дніпра” та “Декілька слів про дворян з правого берега Дніпра”, в яких не тільки б висвітлювалися суспільно-історичні зміни минулого життя України, а й простежувалися виникнення, розвиток, зміни і боротьба двох світоглядів: народного та шляхет-

Родина як основа існування

Чи не вперше Тадей у своїх працях звертається до глибокого аналізу українського народного менталітету, відбитого, як у дзеркалі, в народній творчості, звичаєвому праві, звичаях та обрядах, у всіх виявах народного духу. Родина за Тадеєм — для українця — це все, початок і кінець, найголовніша основа його існування.

“Вихідна точка суспільного життя нашого селянина — родина”.

“Не працювати, лінуватися у селянській родині — тяжкий гріх, за який Бог покарає...”

Зліва направо: Микола Лисенко, Тадей Рильський, Йосип Юркевич (земський лікар, приятель Тадея, опікун його сина Максима, член Старої Київської громади)

ського. Тадей вивчає фатальний антагонізм шляхти й українського народу — антагонізм, породжений давніми історичними подіями, викликаний несправедливим поділом влади і власності. “...народ правого берега позбавлений був усякого спілкування із загальнолюдським духовним життям через посередництво освічених своїх представників...” “...Але часи змінилися... прогресивна молодь... почала дивлятися в минуле і теперішнє життя народу... проймається все сильнішим до нього співчуттям...”

Своєрідною енциклопедією духовного життя всієї України виявилася праця “До вивчення українського народного світогляду”. Цей шедевр етнографічної, фольклористичної та економічної думки був надрукований у новому історико-культурному часописі “Киевская старина”, який з’явився на світ завдяки зусиллям діячів Старої Київської громади. Задум часопису виник ще 1861 року, в час перепоховання праху Тараса Шевченка. Здійснення стало можливим через 21 рік. Одним із благодійників видання був Тадей. Тут були надруковані й інші найголовніші його праці.

Ще в одній із перших своїх студій — “Декілька слів про дворян з правого берега Дніпра” була присутня головна думка, яку згодом Рильський сформулює у своїй основній праці — “світогляд”: кожний історичний період, історико-культурна епоха залишають незгладимий слід на духовному обличчі не тільки їхніх учасників, своєрідних дійових осіб, але ще й на багатьох людських поколіннях, які приходять за ними. Послідовно автор простежує історичні епохи у житті України і той духовний слід, який вони залишили українцям. Коріння сучасного і майбутнього — у минулому.

Рильського) із проханням про допомогу у виданні. Лист у відповідь: “Дорогий земляче, кожний рядок писань Вашого батька... нам, українцям, дорогий, цікавий змістом, сміливістю поглядів та своєрідною формою...”

Задум не вдалося здійснити: на заваді стає Перша світова війна.

1943 рік. Журнал “Українська література”, грудень, № 12. Журнал, членом редколегії якого був Максим Рильський, друкує спогади Гліба Лазаревського “Київська старовина”. Значна частина присвячена Тадею Рильському.

1955—1956 рр. Максим Тадейович листується з істориком Д. П. Пойдою, на той час професором Дніпропетровського університету.

У листі від 21 червня є такі рядки: “В Москві в Центральному Государственном историческом архиве фонда III отделения I экспедиции, хранится дело №29 за 1861 год, озаглавленное: “О неблагонамеренных поступках студентов Киевского университета Фаддея и Осипа Рильских, проживающих в Киевском уезде у отца своего... Розеслава Рильского”.

У листі від 20 липня Рильський дякує Пойді за матеріали про батька, відзначає, що дещо йому відомо, але є й нове. Висловлює сподівання на продовження листування.

У листі від 20 жовтня 1956 р. дякує за повідомлення архівних матеріалів про батька... “Те, що Ви надіслали нове, звичайно, цікаве для мене. Це стосується, зокрема, стосунків мого батька з його батьком Розеславом. До цього часу я вважав, що Розеслав Рильський негативно ставився до діяльності сина. (На жаль, листа Д. П. Пойди із цими матеріалами не збереглося.)

1961 р. М. Т. Рильський пише лист письменнику Юхиму Мартичу у відповідь на його письмове звернення з проханням рекомендувати письменницькому видавництву видасти спогади Г. Лазаревського “Київська старовина”, але “після розумної редакції

з діловою ідейно чіткою передмовою...”

Максим Тадейович відповідає: “Спомини Г. Лазаревського справді дуже цікаві. А як бито за них і редактора “Української літератури” Яновського та й мене як “рекомендателя” і якоюсь мірою натхненника цих споминів, — ну й самого, звісно, автора!... Про те треба буде поміркувати...”

Справді, спогади Г. Лазаревського про журнал “Киевская старина”, про культурне життя Києва кінця XIX—початку XX ст. друкувалися в журналі “Українська література” (1943—1944), а в 1946—1947 рр. були піддані безпідставній критиці. За присудом влади Г. Лазаревський “...активно проповідував у своїх писаннях буржуазно-націоналістичні ідеї, всіляко вихваляючи дореволюційну поміщицько-капіталістичну дійсність і підносячи на щит консервативних та реакційних діячів минулого, в тому числі і прямих петлюрівських контрреволюціонерів...”

1977 р. Відбувається перший Всеукраїнський фестиваль “Романівська весна”, ініційований онуком Тадея й сином Максима Тадейовича Богданом Максимовичем Рильським і заступником директора Київського музею М. Т. Рильського Нілою Підпалою. З того часу ось уже 40 років гості та учасники фестивалю починають літературно-мистецьке свято з відвідин сільського кладовища, де, за заповітом Тадея Розеславовича похований він сам, дружина Меланія Федорівна та син Богдан: папахиди, глибока шана й подумки слова: “Честь його пам’яті”.

2013 р. Видавництво “Успіх і кар’єра” (Київ, видавець — Алла Ковтун) за ініціативою родинного фонду Максима Рильського “Троянди й виноград” видає перше зібрання творів Тадея Рильського “В житті ніколи неправді не служив”, зібраного та підготовленого Надією Пазяк.

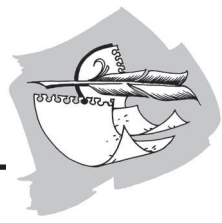
2017 р. Родинний фонд Максима Рильського “Троянди й виноград”, заснований правнуками Тадея Рильського, ініціює надання його імені новій вулиці Києва на житловому масиві “Теремки-3”, розташованому поміж трасами, що ведуть до рідної його серцю землі на Сквирщині та на Житомирщині. Родину своїми клопотаннями до Київради підтримують ВУТ “Просвіта”, Український фонд культури, НСПУ, Київська спілка журналістів.

“Я син того Тадея...!” З гордістю підкреслював славетний Максим Тадейович, присвячуючи батьку найтепліші вірші, поеми, спогади.

На останок згадаємо слова про Тадея Рильського українського історика Ореста Левицького: “Все його життя було на подив гармонійним сполученням ідеалів і вчинків”. А також беззаперчний висновок того ж Гліба Лазаревського: “...Тадей Рильський не на словах, а на ділі був другом українського незаможного селянства, другом в найкращому розумінні цього слова... Усе, що був Рильський, як то кажуть, винний своєму народові, він сплатив, і, здається, борг залишився за українським народом гідно відзначити його пам’ять”.

Родина Рильських з Йосипом Юркевичем у Романівці

Сергій САВІН: Якби ми засинали під одними зорями

1. можна чекати доки пам’ять не витре з мене безсоння і її лице
мокрою ганчіркою — по всіх безвізових точках, —

але лише один раз
і так, аби я не зміг домальовувати її тіні і пальчики олівцем
пам’яте, — залиш хоча б її запах — на однісінький місяць
про запас

пам’яте, я ніколи зайвого у тебе не просив, і тим більше —
не благав
і твої самовільні міграції не порушував — я їх навіть любив
але не забирай цю жінку, — яка створена з молочних октав
яка створена майже місяцем — з ласки зірок й голубів

пам’яте, я тобі не молитимусь, бо це видимий тиск — без перерв
я навіть з тобою не говоритиму аби не було змови мурах
які уже не ходять, а перелітають шкірою — і розривають нерв
нерви мої розривають... й кожна ніч — найстарша сестра

сестра, яка про тебе турбується, заколисує, й обезболює щем
сестра, якій ти розповідаєш історію — без альфи і кінців
про єдину жінку, якою ти дихав, але прагнеш дихати ще і ще
жінку, яку ти ніколи не втримаєш в одній руці

жінку, яку тримаєш в чоловічому дзьобі — щоб тримати сам дзьоб
бо без неї повітря реінкарнується в довгий радіаційний ліс
але ти не витримуєш — ні радіації, ні нових тотальних спроб
відшукати інакшу! Та й навіщо, якщо Твоя живе на чолі.

можна чекати, доки пам’ять не витре моє безсоння і самого мене
можна чекати її — як ціле життя, яке розростається
як лінії на руці
і коли дочекаюсь — а я дочекаюся! — вона мене проклене
за цей вірш — і цю ніжну любов — на поетичному молоці.

2. повертаюсь у шрами дощів... коли губи твої входять в губи
і штовхається вулиця ліктем — коли ми сидимо повз вікна
я боюся усіх жінок — як дерева своїх лісорубів
як дерева своєї страги —
коли юних дерев нема.

я боюся тебе ще більше — і знаходжу у шрамах родимки
і заходжу в систему знаків — як в систему господніх облич
бо з тобою я щось невагоме — я з тобою як куш смородини
що чекає своєї пори.
ти покличеш її? — ...поклич.

я боюся тебе не так, як бояться смертей чи паводку
я боюся тебе уповільнено мовби кроки мої з вапна
повертаюсь у коло дощів як до свого чуттєвого зародку
і цвітуть в мені мокрі вітрила —
як смородина з твого вікна.

і цвітуть в мені мокрі крила доки дощ цей зі списку прошених
доки кроки твої піднесені — нас підносять — в молочний туман
я боюся тебе без страху..
мої кроки уже поношені
я боюся тебе — як жінку, коли воля її без керма.

3. ти ніяк не повіриш, що ніч ця хронічна — виходь із пальців
твоїх руки
що ніч ця у пошуку знаків щоденно згинається, мов бита трава,
і мені не сховатись, бо вікна ховаються в мене, як травневі жуки
і мені не сховатись від тебе до ранку, бо ніч не зав’язує рукава

і мені не сховатись бо місяць дивиться — і кидає погляди,
наче цвяхи
що застрибують в вени — і кров стає раптовою, як думки в голові
доки знаю, що ти не спиш — я не спатиму — і сповідатиму
твої страхи
сповідатиму хоча би ті, які автентично-жіночі і ще живі

і мені не сховатись, бо уздовж кімнати засинає небо — із твого сну
мені хочеться лягти поруч — і розписати віршами хмари
і кольори
і доки дим віддаватиметься цигарці — я сумуватиму і не засну
доки дим кохатиметься з цигаркою — я оберігатиму небо згори

а ти не віриш: моя ніч хронічна, спить в твоєму волоссі,
коли ти сама
і не знаєш, що мій вітер не дихає аби не зірвати вишні із твоїх снів
якби ти сказала відверто, що в пальцях ночує зима,
я б просто віддаленів.

4. Збираю зорі, що стукають в руку — і відраховую пульс поїздів
з вірою, що в цих коліях прокладена весна по твоїх слідах
і ця віра лягає в долоні і дихає як молитва на святій воді
ніби є в кого вірити, але він не тут і не в цих поїздах

збираю дерева, що стукають в очі — і відраховую кроки в землі,
хоч знаю скільки ще не впаду — без твого звуку і сонця Ісу
а поїзди все пульсують зорями — з оточення скрипалів
а поїзди все пульсують хмарами — на росу

і не хочеться більше холоду — лікарняного — з архаїчних палат
і не хочеться більше жінок — фантомасів — у ворожих тілах
бо є небо над коляями — розрізане дротами втрат,
бо є ти — моє серце — висіяне з тіла тепла

тому збираю все що стукає в голову — і тримаю тебе
а ти резонуєш темряву — в яку я вірю поки ми незрячі і німі
я знаю — завтра бог прокинеться — і усе розгребе
і на колії пульсуватиме час — на травневім коні!

і щоночі я стукатиму в двері — у пошуках твоїх губ
з вірою, що голос в пальцях відвертий і до кінця
тому, збираю зорі, що падають в руки — з повітряних труб
і чекаю на поїзд до тебе — який не має лица

5. Просто про жіночих метеликів

Заплутався в твоїх метеликах,
які поцілунками
летіли на горище моїх легень — аби там вчинити
акт самоспалення.

Наступного дня їх ніхто не хоронив.
Я просто з’їдав пелюстки з білих троянд
аби легеними капілярами
їхній оголений запах
добирався до могил.
аби саме цей запах покрив попіл найрідніших мені метеликів,
які колись прийшли до мене з твого тіла.

Я не пив води,
хотів щоб колишні метелики zostалися в мені,
бо знав: доки в мені твої дотики
доки в мені твоя слина
доки в мені твій біль —
ми — одне й те саме.

Я егоїст,
який заплутався твоїми метеликами
і чимшвидше їх поховав.
ти б могла мене звинуватити в нелюбові!

але запам’ятай: я єдиний чоловік який все твоє
хоронитиме в собі
як внутрішньо бажаний вітамін

6. якби ти на вечерю залишала запах свого волосся —
я б не їв і не спав ночами
якби стіни мого тіла були списані твоїм почерком —
я б годинами шукав коди
і як зомбі би прокидався — згадуючи про яблуко Єви і Адама
і як зомбі би засинав — в яблуках насолоди.

якби на сніданок ти залишала забуті звуки імені —
я б боявся фонетики голосу
і мовчав би — словами під шкірою — як забутий у дзеркалі
хлопчик
і просив би Діву Марію — або когось іншого — в сонячній колесі
показати дорогу до тебе — хоч якоюсь рукою — просто

якби на обід ти залишила миску — слізьми насипану,
я біг би за тобою коліньми
і приймав би від тебе ляпаси — та не зраджував...чуєш? — ніколи
бо з тобою як пес виривається — моя кров — екстремальна...
рубінова
бо з тобою як пес виривається — моя кров — поетична і гола

7. Ці дерева утворюють таку висоту, що голос тримається
за руки губ
і не те що б йому так холодно — він просто не прагне
тебе відпускати,
а дерева гілками просяться в шкіру — гілками у вени вносячи біль,
ніби вірус, що точно не має свого адресата.

ці дерева утворюють 9 дантових кіл — висота видихається,
ніби звук,
що не вміщує жодних апостолів... тільки дірку в повітрі — і втомі
тільки дірку в моїй голові, яку спрагло годуєш, немов сову,
темрявою без притулку, яка втомилась вертатись додому.

ці дерева спотворюють мене і нас — висоту ночей
і лінійність птахів,
які з часу лісів літають артахосно — ніби вивершують
поворотом небо
і любити тебе серед дерева — це всього лиш потрапляти
в зелений архів,
коли стебла від болю ходять парними ребрами.

для сторонніх ця сповідь зелена не матиме ні сенсу, ні коду —
ні кінця
тільки сум, що ще не зів’яв, як листя з цих підвішених богом дерев
з тобою я навчився орендувати висоту — перед якою я звісно
не встояв
і навчився любити так — як ходять годинники — без світла
і перерв

для сторонніх ця сповідь зелена — просто сповідь хлопця
з поетичних домів
і комусь у ній тісно, як мені у квартирі світу, коли звідти
не видно тебе
я просто хотів сказати, що доки я чекав на тебе — я заховався
і змігнів
і — без тебе — я — просто дерево, яке тихо дятел довбе.

8. Я б мовчав про страх і погоду — якби ми лежали в одному тілі
в кімнаті без стін і літа — я б підпалював свічі дощами
ти б роздягала години — коли губи п’яними і задубілими
горіли б як сосни — під господніми рукамими.

я б одягав час за ерогенною стрілкою, а ти б прошивала бурі
я б одягав губи водою — щоб роздягнути і цілувати до спраги,
якби я міг тебе обіймати — я б жив в цій короткій мініатюрі
і не потребував би нічого — навіть книжок абабигаламаги.

Якби я тебе обіймав — пальцями-венами — втративши кров
і дотик,
якби я тебе обіймав як Ной ливні в тотальній скруті,
якби ти дозволила, ми б говорили з тобою венами на дроті,
коли хочеться грішити в одній спокуті.

І тоді б я тебе беріг, як дощі — небо — розкладаючи кольори
і прірви,
і тоді б я мовчав про страх не зважаючи на інсталяції і повороти,
якби ми засинали під одними зорями — я б засинав покірним
і вірним
і навіть би прокидався... якщо б бачив тебе навпроти.

“Навіть у нашій недосконалій державі одна людина може багато зробити. Якщо забажає, якщо чітко визначить мету”.

Знову покликав дзвін «Литаврів»

Нотатки про II міжнародний фестиваль інтеграції слова у сучасному арт-просторі

Олександр БАЛАБКО
Фото автора

Наш письменницький десант у складі поляків Божени Боби-Диги, Войцеха Пестки, в'єтнамки До Тхі Хоа Лі, й колеги з Києва — Олександра Гордона, Сергія Пономаренка і Луцька — Ольги Ляснюк, “висадився” у Корюківці. На початку 1990-х років мені довелося побувати тут у журналістських справах, був вражений високим рівнем місцевої районної газети, познайомився з провідним її журналістом Віктором Божком, із яким потім зустрічався у Києві, коли Віктор почав писати прозу. Та й про сміливі публікації корюківського журналіста і прозаїка Віктора Татарина у пресі добре відомо не лише в області, а й на загальноукраїнських обшарах. Тож нас зустрічали не просто залучені до організації фестивалю люди, а й колеги, багато в чому однопідприємці на чолі з одним із натхненників “Литаврів”, керівником місцевого молодіжного громадського об'єднання “Альтернатива” Володимиром Онищуком.

Розділившись на три групи, разом із місцевими колегами відвідали загальноосвітню школу №1 і 4, а також гімназію. В останній мене з Олександром Гордоном, До Тхі Хоа Лі і Віктором Татаринцем очікував повний зал учнів старших класів. Зацікавлено вони вслухалися у музичність вірша в'єтнамською мовою у виконанні нашої чарівної Лі (переклади українською читав Віктор Татарин), у натхненну поезію Олеся Гордона. Окрім віршів, я провів інтерактивну гру за творами одного з героїв моїх повістей про великих українців — Миколи Гоголя. Діти зацікавлено відгадували значення незрозумілих для російського читача слів, розміщених наприкінці “Вечорів на хуторі біля Диканьки”. Часто давали влучні відповіді, а часом такі слова, як “молодиця”

Тримаю у руках виданий за підтримки Ніжинської міськради альманах “Литаври” на майже 500 сторінок, де вміщено поезії і малу прозу учасників фестивалю. Тут на шести сторінках вміщено добірку моїх віршів. Це перша публікація їх у окремому виданні. Хоч і давно пишу тексти пісень, які на музику композиторів Леоніда Нечипорука і Олександра Швидкого виконують відомі наші співаки. Але видаючи книжки прози, вірші друкувати не наважувався. Якби не пропозиція діяльної й ініціативної поетеси, редактора, громадського діяча Тетяни Винник, з якою знайомий давно. Цією публікацією міг би вдовольнитися будь-який автор. А я, окрім цього, ще ж узав участь у заходах фестивалю, який упродовж чотирьох днів тривав на моїй рідній Чернігівщині! У самотому місті над Десною, у Куликівці, Ніжині, Седневі, Корюківці.

чи “очіпок” ставили учасників гри у глухий кут. Було весело, коли я розказав, що означає “тісна баба”: кожен захотів погратися в гру, яку вподобав малий Гоголь ще у Полтавському повітовому училищі.

Після участі в мітингу з нагоди визволення міста від фашистів і покладання квітів до пам'ятника жертвам Корюківської трагедії відвідали краєзнавчий музей. У лютому 1943 року тут було спалено живцем майже 7 тисяч мирних мешканців тільки за те, що партизани вбили двадцятьох німців. Але звірства чинили не вони, а переважно мадяри і власовці. Хоча досі ні Угорщина, ні Росія не лише не покаються за це, а й навіть не вибачилися. А “славні партизани” у цей час спокійнісінько спостерігали, як горять жінки і діти.

Організатори фестивалю ознайомили гостей з однією з візитівок району, кінноспортивним комплексом “Бреч”.

А в найбільшій бібліотеці міста відбулася зустріч з інтелігенцією Корюківки. Це було не просто читання віршів і прози з альманаху “Литаври”, а й дискусія про майбутнє нашої літератури, значення українського слова у суспільстві, методи його популяризації. Зворушили нас виступи молодих і зовсім юних місцевих письменників, зокрема Андрія Барабаша, Софії Татарин. До речі, це прізвище аж тричі зустрічається в альманасі “Литаври” — справу батька Віктора продовжують син Ігор і донька Софія. Ця 12-літня школярка от-

римала з рук відомої в Польщі й Європі поетеси Божени Боби-Диги диплом переможниці літературного конкурсу. Моєму колезі, авторові детективів Сергієві Пономаренку приємно було зустріти тут своїх шанувальників, а мені — дізнатися, що серед присутніх є ті, хто захоплюється творчістю однієї з героїнь моїх повістей, художницею і письменницею, народженою біля Диканьки Марією Башкирцевою.

Із нетерпінням очікував я відвідин Гоголівського Ніжина! Адже першу мою повість після поїздки до Італії було присвячено саме цьому геніальному українцю — “Римське щастя Миколи Гоголя”. Потім не раз звертався до цієї постаті, що не відпускає і досі, — видана торік у серії “Україна сакральна” романізована біографія письменника “Микола Гоголь. Між пеклом і раєм”, цьогорічний роман-есе у трьох книгах про першу хвилю нашої еміграції “Олександр Вертинський, нащадок Гоголя. Шляхами артиста”, недавно завершено оповідання “Усмішка Гоголя”. Окрім цього маю написану разом із композитором Олександром Швидким пісню “Українська ніч”, на яку створено відео із моїми знімками і кадрами зі старого фільму “Ніч перед Різдом”. Його радо сприймали учні ЗОШ № 4, де органі-

Корюківська бібліотека

Тетяна Винник

Сергій Пономаренко у ніжинській бібліотеці

затори запланували мій виступ. Як і відео на пісню “Острів Капрі”, де зашифровано кілька творів Михайла Коцюбинського, стежки якого я сходжував на цьому казковому італійському острові і написав про це есей. А в ЗОШ № 2 знову запропонував вікторину за творами великого земляка Гоголя. До бібліотеки ж університету його імені я і мої колеги з Польщі та Болгарії передали свої книжки, їх відразу розмістили на почесному стенді “Подарунковий вернісак”.

У Ніжині організатори запропонували свою “родзинку”: кожного гостя супроводжували волонтери зі студентів, причетних до творчості! Мені пощастило опинитися у товаристві не лише без п'яти хвилин магістра-історика Гоголевого університету, а й талановитого прозаїка із гучним ім'ям Михайло Ломоносов. Його розповіді про Ніжин, а мої — про поїздки за кордон, про моїх героїв, гадаю, збагатили нас обох.

Саме взаємозбагачення — і для учасників фестивалю, і для тих, хто нас бачив і чув, — головний лейтмотив “Литаврів”, що його було проведено за підтримки обласної та місцевих влад. За три робочі дні проведено 80 заходів в освітніх закладах, Чернігівщина прийняла 50 учасників з України та зарубіжжя (перекладачі, актори, режисери, письменники, драматурги, музиканти). Багато людей працювало на загальну справу, але для цього мав бути заводій, мотор! І ним виявилася Тетяна Винник, яка переконує своїм прикладом, що навіть у нашій недосконалій державі одна людина може багато зробити. Якщо забажає, якщо чітко визначить мету...

Василь ГЛАГОЛЮК,
заслужений працівник освіти України,
просвітянин

Ось переді мною нова збірка поета-вісімдесятника “Копана гора”, яка вийшла у світ 2017 року. Вона складається з розділів “Копана гора” та “Мізерніє усе малозначуще”. Автор залишається вірний темам, досліджує людський дух, красу.

У своєму передньому слові Дмитро Дроздовський пише: “Копана гора” — поетична збірка, в якій схоплено життя. Це своєрідна відповідь посткатастрофічному часу... Це поезія хоча й мінімалізованої метафоричності, проте особливої символічності. Її притаманна символізація світу”.

Читаючи “Копану гору”, помічаєш, що ця збірка тематично продовжує попередні збірки, тут багато портретів сьогодення, осмислення сучасних подій і речей навколишньої дійсності. Автор не обійшов увагою злочоденну тему війни. Одного з опублікованих раніше з “атовських” віршів — “Присутність Божої руки” — шанувальники поезії називають шедевром. Цікаві присвяти й водночас портрети “Спар-

Одвічні скарби Копаної гори

Василь Клічак — уродженець села Рудники Снятинського району на Івано-Франківщині, очолює Видавничий Центр “Просвіта”, доцент кафедри видавничої справи та редагування Інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, лауреат літературних премій, автор збірок віршів “Дощовий годинник” (1989), “Пелена” (2003), “Вздвож дарованих Божих днів” (2015), низки публікацій у часописах.

так” академікові Михайлові Слабошпицькому, “Слово” — вчительці О. В. Слобідник, “Священний ідеал” — патріотові, колишньому політв'язню Дмитрові Жовтяку, поема-реквієм “Сім затихлих струн” (“Тютюнник”, “Забаштанський”, “Діленко”, “Римарук”, “Череватенко”, “Перепада”, “Талалай”). Іванові Драчеві присвята називається “Стефанік”, Володимирові Стеблюку — “Іловайськ”, Вадиму Свириденку — “Дебальцево”. В диптиху читаємо про Гагаріна і Сикорського. В іншому диптиху — про чоловіка з Котовська і козака нерозп'ятого...

Автор у світовідображенні зберігає свій стиль, розгортає образний лад, нічого не

вигадує, просто має талант помічати, вміє реальний образ переплавити на художній. Це також відчувається в його віршах, коли він пізнає час: “Восени 1940-го”, “Восени 1943-го”, “Влітку 1962”, наділені пізнавальністю — “Шевченко у Нижньому Новгороді (1857—1858)”, “Хлопчики”, мікропоема “Марафон”, поема “Ніт розмов і доріг”, балада “Пригода” та інші.

Поет прагне істини, тому не захоплюється фантазіями, він вдумується в реальне існування енергії миті, шукає і знаходить правду в суперечливому бутті, осягаючи позитиви і негативи життя, дотримується точності в творенні образу, навіть якщо це стиль ліричного щоденника, коли “вираз-

ніша стала мова”, він залишається невтомним ліриком, справжнім поетичним майстром слова.

Його поезії хвилюють. Особливо зворушливий вірш “Сповідь”, присвячений пам'яті батьків Йосипа і Марії. Сльозу викликає вірш “Де Україна?”, в якому поет спрямував думку на заггиблих під Крутами, а завершує її так:

Де Україна? — в хлопцеві отім,
що муки ледь витримує в полоні.
Й наперекір всім недругам своїм
душею українець не холоне.

У розгорнутій післямові “Золото поета” відомий поет, лауреат Шевченківської премії Василь Герасим'юк, зауважує: “Слово поета у кожному випадку викликає перш за все інтенсивністю переживання... Василь Клічак, вступивши в пору життєвої і творчої зрілості, збагнув, що найбільший скарб закопаний якраз на горі його дитинства. Вона береже не тільки казки дитинства і легенди юності, а й золото життєвої правди багатьох поколінь співвітчизників автора. Береже і його щире золото”.

Побажаймо ж авторові успіхів!

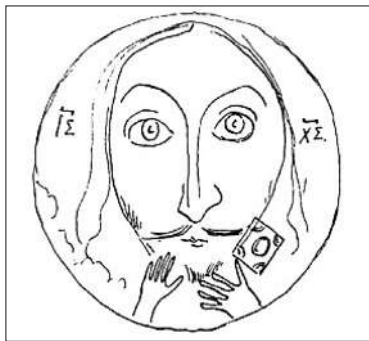

Шевченковому Щоденнику — 160 років

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук, лауреат
Національної премії України імені
Тараса Шевченка

26 вересня

Опять дождь, опять слякоть.
Настоящее безвыходное положение.
Старинны[е] нижегородские
церк[к]ви меня просто очаровали.
Они так милы, так гармонически
пестры, и отвратительная погода
не дает мне рисовать их. Я, одна-
ко ж, сегодня перехитрил упря-
мую погоду. Рано поутру пошел в
трактир, спросил себе чаю и на-
рисовал из окна Благовещенский
собор. Древнейшая в Нижнем
церковь. Нужно будет узнать ве-
ремя ее построения. Но от кого? К
пьяным косматым жрецам не хо-
чется мне обращаться, а больше
не к кому. Нижний Новгород во
многих отношениях интересный
город и не имеет печатного ука-
зателя. Дико! По-татарски дико!

Опять дождь, опять слякоть.

Тарас Шевченко, який 20 вересня 1857 р. прибув дорогою з заслання до Нижнього Новгорода, про непогоду в місті відзначав у Щоденнику впродовж 20–23 вересня: “Погода постійно погана”.

Настоящее безвыходное положение.

На мою думку, в цій фразі відображено не лише поетове незадоволення погодою, а й значно серйозніші неприємності. Адже у місті Шевченкові відразу оголосили, що його відпущено з Новопетровського укріплення без дотримання “необхідних” формальностей, і він, замість того, щоб їхати далі до Петербурга, змушений був залишитися. Наступного після приїзду дня Шевченкові друзі М. О. Брилкін — головний управитель нижньоновгородської контори пароплавної компанії “Меркурій” і чиновник тієї ж компанії П. А. Овсянников порадили йому “прикинутися хворим”, щоб уникнути повернення до Оренбурга. В ті перші дні перебування в місті Шевченко жив у нервово напруженні, чекаючи дальшого вирішення своєї долі. Певною мірою це, можливо, вплинуло на жорсткість запису від 27 вересня. Проте Тарас Григорович “тримав удар” долі і прагнув творчо працювати, зокрема йому хотілося малювати нижньоновгородські церкви.

Старинны[е] нижегородские церк[к]ви меня просто очаровали.

Ледь зійшовши на берег у Нижньому Новгороді, Шевченко звернув увагу на старовинну “красуню” — церкву, збудовану на честь засновника Нижнього Новгорода великого князя Георгія (Юрія) Всеволодовича. Того ж дня йому не сподобався Преображенський собор у Нижньо-

Продовжуємо проект, присвячений 160-й річниці з часу початку в червні 1857 р. Шевченкового Щоденника, який поет вів до травня 1858 р., а в липні подарував М. М. Лазаревському. Щомісяця ми публікуємо один-два записи Тараса Шевченка з авторськими коментарями історика-шевченкознавця Володимира Мельниченка.

У цьому числі розповідь про поетові нотатки, зроблені в Нижньому Новгороді 26 і 27 вересня 1857 р. Коментарі, зокрема, цікаві розкриттям Шевченкового ставлення до Бога і церкви.

новгородському кремлі. Зате привабили церква св. Георгія біля Георгієвської вежі кремля та Благовіщенський собор навпроти Дмитріївської вежі.

...пошел в трактир...

У “Словнику мови Шевченка” це слово не зафіксовано. Трактир — від латинського *trac-tus* — “вгощаю”, за іншою версією прийшло в російську мову з польської, де означало “тракт”, “дорогу”. З’явилось в московському побуті у XVIII столітті, в Росії трактири почали поширюватися з другої половини XIX століття (до цього існували кабаки). До речі, про кабак Шевченко згадує у записі від 27 вересня. Під час російсько-японської війни на початку XX століття більшість трактирів стали називатися ресторанами.

У повісті “Прогулка с удовольствием и не без морали” Шевченко розповідав про “білоцерківський трактир”, де не міг допроситися чаю. 7 серпня записав у Щоденнику, що в Астрахані немає “жодного трактиру, де можна було хоч як-небудь пообідати”, а 6 вересня зафіксував, що в Самарі не зміг дочекатися замовлених котлет у нібито “найкращому трактирі в місті”: “Величезна хлібна пристань на Волзі, привольський Новий Орлеан! І немає порядного трактиру. О Русь!”

...нарисовал из окна Благовещенский собор.

Шевченко виконав рисунок сепією і білилом на тонованому папері, наклеєному на аркуш більшого формату. На рисунку внизу ліворуч помітка олівцем: “NN. Соборъ Благовѣщенія”. На звороті напис чорнилом, зроблений пізніше: “NN. Благовѣщенскій соборъ. Основанъ въ 1378 году В. К. Дмитриемъ Константиновичемъ”. Художник намалював східний фасад п’ятибанного Благовіщенського собору, на другому плані праворуч — Дмитріївську вежу та кремлівську стіну, ліворуч — будинок у “казенному” стилі XIX століття. У панорамі майдану художник прагнув передати особливості стародавніх будівель, яскраво висвітливши білилом архітектурні форми собору та вежі, наближені до переднього плану композиції, приглушивши

брунато-сірим кольором будівлі на дальньому плані!

Дико, по-татарски дико!

Найперше впадає у вічі Шевченковий інтерес до нового міста, його бажання насамперед познайомитися з путівником по Нижньому Новгороду. Щоб уповні зрозуміти поетове обурення, треба згадати, що він у серпні 1857 р. так і не зміг знайти в Астрахані книгу “Записки об Астрахани” М. С. Рибускіна. Хоча ця книга вже давно була написана й видана! Більше пощастило Шевченкові якраз із книгою про Нижній Новгород. Уже 9 жовтня М. О. Брилкін приніс йому першу частину книги “Краткий очерк истории и описание Нижнего Новгорода, в двух частях, составленные Н. Храмовским”. Познайомившись із працею російського історика-краєзнавця М. І. Храмовського (1818—1890), поет зауважив у Щоденнику, що хотів би докладнішої, вичерпнішої розповіді про нижньоновгородські пам’ятники історії та архітектури, але залишився вланим автору. Друга частини книги М. І. Храмовського вийшла у 1859 р., і Шевченко її не читав.

27 вересня

Проходя мимо церкви святого Георгия и видя, что двери церкви растворены, я вошел в притвор и в ужасе остановился. Меня поразило какое-то безобразное чудовище, нарисованное на трехаршинной круглой доске. Сначала я подумал, что это индийский Ману или Вешну заблудил в христианское капище полакомиться ладаном и деревянными маслицем. Я хотел войти в самую церковь, как двери растворились и вышла пышно, франтовски разодетая барыня, уже не совсем свежая, и, обратя[ся] к нарисованному чудовищу, три раза набожно и ко[ж]етливо перекрестилась и вышла. Лицемерка! Идолопоклонница! И наверно блядь. И она ли одна? Миллионы подобных ей бессмысленных, извращенных идолопоклонниц. Где же христианки? Где бесплотная идея добра и чистоты? Скорее в кабаке, нежели в этих обезображенных животных капищах. У меня не хватило духу перекреститься и войти в церковь; из притвора

я вышел на улицу, и глазам моим представилась по темному фону широкого луга блестящая, грациозно извивающаяся красавица Волга. Я вздохнул свободно, невольно перекрестился и пошел домой.

...вошел в притвор...

Притвор — західна частина храму. З одного його боку була паперть, з іншого — прохід до середньої частини храму. Притвор має богослужбове призначення, в ньому, за Статутом, повинні відбуватися літії на великих вечерях, панахиди за померлими.

...меня поразило какое-то безобразное чудовище...

Див. репродукцію Шевченкового рисунка перед записом від 27 вересня.

Цей образ так вразив поета, що 16 лютого 1858 р. він знову повернувся до нього в Щоденнику: “Нерукотворный страховинный образ, копия з якого мене колись злякала в церкви Георгия”.

Михайло Грушевський якось навіть писав, що Шевченко нібито “не розумів вартості ні староруського, ні візантійського мистецтва: все валив в одну купу, не розбираючи, що в тім традиційнім культі було звироднілого, а що мало якусь естетичну вагу”². З приводу цієї заяви зауважу, що вона пояснюється, говорячи влучними словами Дмитра Степовика, “нерозвиненістю українського мистецтвознавства порівняно з літературознавством”³. Справді, за часів Грушевського, та й набагато пізніше творчість Шевченка як професійного художника було досліджено й осмислено значно менше, ніж його поетичну спадщину. Сучасні шевченкознавці виходять із того, що малярсько-графічна творчість Шевченка, з сучасної професійної погляду, є рівновелика і рівнозначна його словесній, тобто літературній творчості⁴. Це забезпечив не лише природний талант Тараса Григоровича, а й те, що “під керівництвом Карла Брюллова Шевченко здобув високу академічну фахову освіту, прилучився до скарбів світового мистецтва та світової естетичної думки”⁴.

Таким чином, у відповідь Грушевському можемо сказати, що геніальний поет і художник із прекрасним естетичним смаком і сильним анти-московським еством не сприйняв у Нижньоновгородському храмі конкретний образ, а точніше — “намальоване чудовище”, яке не мало відношення до староруського мистецтва. Поглянувши на рисунок, вміщений Шевченком у Щоденнику, можна легко переконатися, що йдеться не про високомистецький іконопис. Отже, маємо справу з емоційним, але фаховим Шевченковим відторгненням

антихудожнього витвору московської візантійщини чи суздальщини.

...на трехаршинной круглой доске.

Аршин — давня східнослов’янська міра довжини, що вживалася й у Шевченкові часи; дорівнювала 0,711 м.

...индийский Ману или Вешну...

Ману — за індійською міфологією родоначальник людства. Вешну (Вішну) — один із трьох головних богів в індуїзмі (Вішну, Шива, Брахма), бог — охоронець світу.

Лицемерка! Идолопоклонница!

Це один із найнезвичайніших Шевченкових записів у Щоденнику. Навряд чи випадкова “панія” заслуговувала на таку нещадну оцінку та й ставити під сумнів ширість її віри не було підстав. Але це виразне й конкретне поетове роздратування найменшим, на його погляд, лицемерством та неестетичністю, поверховістю і нещирістю в церковному світі говорить якраз про те, що Шевченко не тільки не валив все в одну купу, не розбираючи, як зазначав Грушевський, а навпаки, чітко й по совісті розділяв християнство та ідолопоклонництво, церкву і поганську будівлю, щирі віру й лицемерство, душевну молитву й кокетливу показушність.

М. С. Шагінян, яка напрочуд тонко й глибоко відчувала душевний стан поета, писала: “Він висміював все стоншене, безплотне, все, що смакує релігійний сюжет, все чисто формальне, декоративне, всією здоровою силою свого таланту, всім вірним класовим інстинктом, повстаючи проти ненависної йому екзотики, за реалізм”. Цікава думка, хоч і затиснута в прокрустове ложе твердження про те, що Шевченко був реалістом (у соціалістичному розумінні слова) і нестримно йшов до “матеріалістичного світогляду”.

Насправді віра в Бога була частиною Шевченкового генетичного коду. З цією вірою було нерозривно пов’язане все поетове світосприйняття: “Для людини-матеріаліста, якій Бог відмовив у святому, радісному почутті розуміння Його благодаті, Його нетлінної краси, для такої напівлюдини всяка теорія прекрасного нічого більше, ніж пуста балаканина”. Цей запис Шевченко не так давно зробив у Щоденнику.

“Віруй! І віра врятує тебе” — це Шевченкові слова. І ще: “Милосердний Бог — моя нетлінна надія”. Шевченко також застерігав безбожників: “Дурить себе, чужих людей / Та не дурить Бога”.

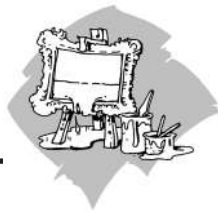
Проте він вважав, що в екзотично-декоративній, як йому здавалося, обстановці та серед нещирих людей неможливо читати тексти про Ісуса Христа та його жертву в ім’я людей. Говорячи Шевченковими словами, “найнідліше протиріччя”!

И наверно блядь.

Цитуючи запис Шевченка у власному перекладі українською мовою в науково-популярній праці “З історії релігійної думки на Україні”, Михайло Грушевський у цьому місці зауважив, що “грубий вираз опущено в друку”. Так само чинили й публікатори поетового Щоденника. Втім, у

Т. Шевченко. Благовіщенський собор у Нижньому Новгороді. 26 вересня 1857 р.

5-му томі академічного Повного зібрання творів Тараса Шевченка цей текст у суворій відповідності з оригіналом наведено повністю. Наївно було б що-небудь замовчувати. Якщо Тарас Григорович виразив свій емоційний стан, вживши лайливе слово, то наша задача в тому, щоб зрозуміти і пояснити цей стан. Що й робимо.

Миллионы подобных ей...

Шевченкова категорична нетерпимість до лицемірства перед Ісусом відома. Скажімо, вона виплеснулася в повісті “Художник” навіть у ставленні до... жebraчок: “Ненавиджу я цих огидних промисловців, які спекулюють іменем Христовим”.

Где христиане? Где бесплотная идея добра и чистоты?

Певно, що на ці Шевченкові запитання треба подивитися крізь призму його глибокого розуміння невідповідності церковних реалій тодішньої Росії з Христовими заповідями. Суспільний лад у Росії поет вважав спотворенням моральних заповідей Ісуса, а православ’я в імперсько-російському варіанті — перекрученням Христового вчення, говорячи словами Івана Дзюби, “цінічним низведенням Бога до ролі стратегічного покровителя російського деспотизму”:

За кого ж Ти розп’явся,
Христе, Сине Божий?
За нас, добрих, чи за слово
Істини... чи, може,
Щоб ми з Тебе насміялись?
Воно ж так і сталося.
Храми, каплиці, і ікони,
І ставники, і мірри дим,
І перед обра[зо]м Твоїм
Неутомленіє поклони.
За кражу, за войну, за кров,
Щоб братню кров пролити, просять
І потім в дар Тобі приносять
З пожару вкрадений покров!!

Михайло Грушевський наголошував, що Шевченко, як і вся прогресивна Росія, вороже ставився до казньової народності і казньової церкви...” і точно підмітив: “Все, що тхнуло... союзом церкви і держави... Шевченко п’ятнував згрідливу назвою “візантизм” і звертав проти цього всю силу свого гніву і всю їд сарказму...” Нагадаю. Відвідавши 22 березня 1858 р. величезну службу в Кремлі, Тарас Григорович назвав її в Щоденнику “візантійсько-старовірським торжеством”, а в поезії “Ликері” (1860) писав, що “візантійський Саваоф / Одуриць! Не одуриць Бог...” Шевченкознавець Степан Смаль-Стоцький писав: “Не з правдивим Богом веде він війну, не проти Христа підіймає Шевченко бунт, а проти сфальшованого, лицемірного християнства, що сталося посміховищем науки Христової, проти урядової російської церкви... проти візантизму, проти “візантійського Саваофа...” Кремлівське “візантиство”, яким Шевченко назвав ідеологію та богослужіння офіційної російської православної церкви, так само трактувалося в тодішній російській безцензурній пресі. Йшлося про те, що у візантійську епоху ортодоксальне християнство проголошувалося державною релігією в розумінні й прагненні підкорення церкви державі.

Пам’ятаймо також, що на ставлення поета до православ’я впливало глибоке розуміння тієї непривабливої ролі, яку надавав церкві царизм у своїй політиці русифікації українців та інших народів. Десять днів тому, 17 вересня, пропливаючи місто Чебоксари,

Шевченко звернув увагу на церкву “старовинномосковської архітектури”: “Для кого і для чого вони побудовані? Для чувашів? Ні, для православ’я. Головний вузол московської старої внутрішньої політики — православ’я”. Поет розглядав його як насильницьку релігію, знаряддя московського духовного пригнічення не лише російського народу, а й “іновірців”.

Таким чином, у Щоденнику виплеснулося те, що давно наболіло й нуртувало в душі, — глибинне відчуття поверховості, надуманості, фальші багатьох релігійних обрядів і людських учинків у православному декорі⁵.

...животных капищах.

У В. І. Даля: “Капище — идолище, языческий храм, жрище, поганище, кумирня”. Порівнюючи православну церкву з дохристиянським поганським капищем, Шевченко повною мірою виплеснув накопичене роздратування не конкретним храмом, в який він і не ввійшов, а російськими церковниками, з якими, в поетовому сприйнятті, не узгоджувалася “бесплотная идея добра и чистоты”.

...Не знаю,
Для чого справді ми читаєм
Святую заповідь Його!
Честную кров Його п’ємо,
Мов у шинкарки меду чарку...
О суслови!.. На жидихах?..
Не на жидихах, на нас лукавих,
На дітях наших препозаних
Святая кров Його!.. Кати!

У меня не хватило духу перекреститься и войти в церковь...

Саме в цьому контексті нагадаю, що Грушевський називав Шевченка “нецерковним християнином”. Справді, для великого поета Бог не був суголосним із деякими церковними обрядами та виявами віри, з царським духовенством, із “п’яними патлатими жрецами”. Він не ставив в один ряд Бога й богослужіння російської православної церкви, релігію та її офіційних представників.

І ще — Шевченко не визнавав посередників між Богом і собою. Він завжди напряму спілкувався з Ним. Не можна навіть припустити, щоб у Грушевського звертання до Бога було подібне Шевченковому, з вічними запитаннями, говорячи словами нашого великого сучасника, “про невідповідність світу Божому задумові, чи про неясність цього задуму, і чому Він терпить спотворення Свого образу, і доки терпітиме неправду і наругу з Себе...”⁶

Поетові вимогливі звернення до Бога завжди виростали з жертвовної любові до України. Згадаймо “Давидові псалми” (1845), в яких Шевченко, подібно до біблейського Давида, буквально вимагав:

...Встань же, Боже,
Всюю будеш спати,
Од слез наших одвертатись,
Скорби забувати.
Смирилася душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же, Боже, поможи нам
Встать на ката znovu.

Це той історичний момент, коли сам Шевченко відчув у собі послану Господом духовну силу допомогти своєму народові позбавитись від “вражой наруги”: “А Бог мені помагає, / Мене заступає...” Або: “Мені Господь пристанище, / Заступником буде...”

Нагадаю, що в “Заповіті” Шевченко написав, здавалося б, немислимі для Божої людини слова: “...а до того / Я не знаю Бога”.

“Поки не постала сім’я велика українська, вольна, нова, до ти поет не бачить Божої правди і не ладен стати перед Богом, його душа має лишатися на землі, бути серед своїх людей, нести важку покуту за зло й неволю.

Шевченко то терпеливо, то зухвало говорить з Богом, то прохаючи, то вимагаючи відповіді. Ці відповіді визрівають у його свідомості, тож поет сміє сказати Господові все. Все, що вимучує його сумління, що випікає душу соромом за упосліджений український люд, що збурює його переживання, наливає гнівом його почуття, що кличе його на прю з тим тотальним злом, яке накрило його Україну. Це — не богозневажання, ні, це — щирість і пафос біблійних пророків”⁷.

Більше того, до кінця життя “нецерковний християнин” звертався до Господа зі своєю молитвою за трудящих, доброзичливих і чистих серцем людей:

А доброзичливым рукам
І покажи, і поможи,
Святую силу ниспошли.

А чистих сердцем? Коло їх
Постави ангели свої
І чистоту їх соблюди.

А всім нам вкупи на землі
Єдинодуміє подай
І братолобіє пошли.

...глазам моим представлялась
по темному фону широкого дуга
блестящая, грациозно извивающаяся
красавица Волга.

Це поетичне сприйняття живої природи, легко й красиво заготоване у Щоденнику, сильно контрастує з інвективами попередніх рядків, сповнених огненним роздратуванням і гнівом, викривальним пафосом і навіть брутальною лайкою. По суті, прочитавши невеликі щоденникові записи за два дні, бачимо перед собою всеосяжно цілісного, буремного і допитливого, щирого і довірливого, незводного ні до яких домінант національного генія.

Я вздохнул свободно, невольно перекрестился...

Порух, який був ментально притаманний віруючому Шевченкові.

¹ Шевченківська енциклопедія. Т. 1. К., 2012. С. 449.

² Грушевський М. Твори. Т. 23. С. 552—553.

³ Див.: Степовик Д. Унікальний внесок Тараса Шевченка в українське образотворче мистецтво // Шевченко Тарас. Повне зібрання творів. Т. 8. К., 2013. С. 15.

⁴ Шевченківська енциклопедія. Т. 1. С. 147.

⁵ Півтора століття по тому незабутній Борис Олійник по-шевченківськи вбачив написав про найвищих московських можновладців, які з органічного безбожжя по-фарисейськи вскочили в чужий їм Божий храм:

Коли у храм упхався
і рогатів
До образів посунув навмання
З ікони одсахнулася Божя Мати,
Від нього затуливши немовля.

І тьма несвітня демоном звелася,
Згасивши вмиг лампади і свічки,
І тільки очі всепрощенні Спаса
Взялись огнем
уперше за віки.

⁶ Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. К., 2008. С. 315, 316.

⁷ Дзюба І., Жулинський М. На вічному шляху до Шевченка // Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: У 12 томах. Т. 1. К., 2001. С. 24.

«Серце Канівських гір»

У Музеї шістдесятництва відкрили виставку нових робіт художниці Любові Міненко “Серце Канівських гір”. Експозиція присвячена світлій пам’яті Миколи Плахотнюка.

Едуард ОВЧАРЕНКО

Фото автора

Мисткиня народилася в Каневі на Черкащині, в родині робітників. 1976 року закінчила Київський державний художній інститут. Серед своїх педагогів з особливою теплотою згадує Данила Лідера, який був головним художником Національного академічного драматичного театру ім. І. Франка. Студенткою 5 курсу оформлювала вистави “Не просте, а золоте” Ю. Чеповецького у Київському академічному театрі юного глядача. А після закінчення інституту разом з чоловіком, художником-ювеліром Миколою Мішенком за розподілом поїхала до Хмельницького, де протягом двох років працювала у музично-драматичному театрі. Повернувшись до Києва, Любов Міненко отримала перше державне замовлення від монументального цеху при НСХУ — викарбувати полотно для Київського палацу шлюбу. Це була важка праця, бо панно мало розмір 10 м². Однак ця робота не довго красувалася на фасаді Палацу. Її зняли, бо не вписувалася в догми соцреалізму, а була пройнята українськими мотивами. Розуміючи, що ярлик “українського націоналіста” чіплятимуть до будь-якого її твору, Любов Міненко вирішила полишити мистецтво.

Проте несподівана для неї пропозиція доповнити живописом виставку художніх ювелірних виробів її чоловіка у Національному музеї Тараса Шевченка (м. Київ) повернула до творчості. Художниця згадує: “Я взяла в руки пензля. Наче й не було тих довгих років розлуки з мистецтвом. Працювала до знемоги і за три місяці зробила близько сотні картин і тканинних аплікацій”. Виставка стала сенсацією.

Відтоді твори Любові Міненко (акварелі, живопис, аплікації з тканини) прикрашають галереї Великобританії, США, Ірану, Німеччини, Австрії, Канади,

Хорватії. А щодо приватних колекцій, то пані Люба вже втратила лік тим країнам, по яких пороз’їжджалися її полотна. У доробку мисткині більше 1000 акварелей, 500 полотен олією і темперою, понад 170 авторських аплікацій тканиною, 20 пастелей.

Л. Міненко також художньо оформляла книги Т. Ніколаєвої “Украинская народная одежда” (1985 р.), “Київ та Київщина” (1986 р.), “Історія національного одягу” (1996 р.) та інших. Вона член Національних спілок художників і театральних діячів. З 2003 року працює викладачем композиції в училищі культури і мистецтв у Каневі.

За зізнанням художниці, на становлення її особистості як митця вплинули потужні постаті Т. Яблонської, І. Гончара, М. Стороженка, архітектора Т. Довженка. До кола тих, кого вважає рідними, входять Євген Сверстюк, Микола Плахотнюк, Надія Світлична, Роксолана Сіра, Володимир Козак, Валентина Давиденко, Валерій Соловйов, Ганна Олійник, Світлана Писаренко.

“Як дивився на її картини, то хочеться усміхнутися, бо цей світ несподіваний, розкутий і добрий. Вона має славу давно на виставках і обкладинках книжок. Любов Міненко робить зовсім несподівані речі... відкриває для нас щось первісне, невідоме, яке, проте, існує в нашій підсвідомості. Я думаю, що цей перегук із колективною свідомістю, який ми бачимо на картинах Любові Павлівни, створює магнетичне поле, що нас приваблює”, — писав правозахисник-дисидент, письменник Євген Сверстюк.

Центральне місце в експозиції належить роботам художниці “Церква всіх святих” та “Молитва за Київ”. Чимало картин створено на теми духовності, присвячені українському селу та чарівним краєвидам рідної природи.

Надія ТРЕБІНА,
провідний бібліограф-краєзнавець
Полтавської обласної бібліотеки
для юнацтва імені Олеся Гончара

Народився Микола Аркадійович 29 вересня 1817 року в поміщицькій сім'ї старовинного українського роду з “краплею тевтонської крові”, за його власним висловом.

Миколин прадід — Йоганн Рігельман приїхав до Росії 1711 року в складі почту нареченої царевича Олексія Петровича принцеси Шарлотти-Софії. Прабабуся — Марфа Василівна — була з боку матері онукою генерального судді Василя Леонтійовича Кочубея, а з батьківської сторони — онукою гетьмана Данила Апостола. Миколин батько — Аркадій Олександрович Рігельман, одружившись із Параскою Григорівною Галаган, поріднився з козацько-старшинським родом Галаганів. Двоюрідним братом Миколі доводився майже його ровесник Григорій Павлович Галаган (1819—1888) — меценат, українофіл, громадський діяч, уродженець с. Сокиринці Прилуцького повіту, який у своїй родині садибі створив центр українського культурно-господарського руху.

Закінчив Микола Рігельман Перше відділення філософського факультету Московського університету (1839), удостоєний ступеня кандидата (1840). Три роки жив за кордоном. Після повернення до Києва Микола Аркадійович був призначений чиновником у канцелярію генерал-губернатора.

Неабияку роль зіграв Микола Аркадійович у роботі Київської археографічної комісії, утвореної 19 листопада 1843 року при Київському, Волинському і Подільському генерал-губернаторові. Об'єднуючи у своїх лавах і вчених-фахівців, і аматорів, Комісія сприяла вихованню в Україні кадрів кваліфікованих істориків, археографів, архівістів. Біля її джерел стояв видатний вчений-енциклопедист, історик, перший ректор Київського університету, полтавець Михайло Максимович (1804—

Німецьке коріння, українська душа...

Цьогоріч виповнюється 200 років від дня народження українського архівіста, публіциста, етнографа, громадського діяча Миколи Аркадійовича Рігельмана, онука відомого історика, генерала Олександра Рігельмана (1720—1789), праці якого є цінними джерелами з історії України XVII—XVIII ст.

1873). Головні наукову силу Комісії становили її дійсні члени (12 осіб), серед яких був і молодий кандидат М. А. Рігельман. Безпосередньо у редагуванні видань брали участь лише 5 осіб (серед них — М. А. Рігельман).

Із середини 1840-х років Комісія мала тісні зв'язки з московськими архівами, які встановилися через генерал-губернатора Д. Г. Бібікова (1792—1870).

1846 р. ним у Москву був відряджений дійсний член Комісії М. А. Рігельман. Він зустрічався з керівництвом архіву Сенату, Оружейної палати, архіву Міністерства закордонних справ, домовляючись з ними про співробітництво з Київською Комісією. Через М. А. Рігельмана надійшов до Комісії і літопис полтавця Самійла Величка, що належав М. П. Погодіну.

Хто ж такий М. П. Погодін? Микола Петрович Погодін (1800—1875) — російський історик, літератор, професор Московського університету, один з учителів Миколи Аркадійовича. Влітку 1829 року він разом із актором М. Щепкіним здійснив поїздку в Україну. Погодін побував у м. Ромні (на відомому ярмарку), у Диканьці, Полтаві, де познайомився з І. П. Котляревським, вів з ним розмову про українську історію, життя українців, залишивши запис у щоденнику: “Старик под шестьдесят лет, но веселый. Вид от него прекрасный”.

Оригінал безцінного твору був переданий Комісії М. П. Погодіним через М. А. Рігельмана. Передаючи цю пам'ятку, Микола Петрович писав голові Комісії М. Є. Писареву: “Услышав от господина Ригельмана о желании Вашем напечатать мою малороссийскую летопись, посы-

лаю ее в Ваше полное распоряжение. Прошу Вас именем истории хранишь рукопись как зеницу ока, никому до времени не показывать, кроме нареченого издателя”. Таким видавцем став М. І. Костомаров (1817—1885), молодий ад'юнкт кафедри російської історії Київського університету, а готував до друку літопис його товариш по Кирило-Мефодіївському товариству полтавець М. І. Гулак (1822—1899). Але їхня археографічна діяльність була перервана арештом навесні 1847 року.

Після них роботу над першим і другим томами літопису С. Величка продовжив М. А. Рігельман.

У 1848—1851 рр. Рігельман опублікував два томи цього видання під назвою “Летопись событий в Юго-Западной России в XVII ст.”.

У цьому виданні С. Величка практично повністю відсутні примітки до тексту, належне археографічне оформлення. У невеликій передмові подана коротка інформація про джерело, його структуру, зовнішній вигляд, час складання. Такі ж самі недоліки були властиві і третьому тому літопису С. Величка за редакцією вчителя І. Самчевського (1855 р.).

За визначенням полтавця М. П. Драгоманова Микола Рігельман — “урядовий українофіл”, який вбачав у слов'янстві “особливий духовний організм”, тому він і опинився в колі наближених до Кирило-Мефодіївського товариства.

Як свідчить із поміткою “Весьма секретно” лист генерал-губернатора Д. Г. Бібікова київському почтмейстеру (від 06.05.1847 р.) про затримання листів Т. Г. Шевченка та інших заарештованих у справі Кирило-Мефодіївського то-

вариства, запідозрений у належності до нього був і Микола Аркадійович: “При чем доставляют так же ко мне письма, какие будут получать на имя служащего в моей канцелярии чиновника Ригельмана”.

До 1850 року М. А. Рігельман перебував під поліційним наглядом.

Микола Аркадійович познайомився з Кобзарем ще 1840 року в Петербурзі. 1857 року він допоміг Тарасу Шевченку матеріально, цього ж року Рігельман опублікував у журналі “Русская беседа” (№ 8) рецензію на “Записки о Южной Руси”, в ній дав високу оцінку поемі Шевченка “Наймичка”, яка була написана 1845 р. у м. Переяславі (Полтавська губ.). Дія поеми розгортається на Полтавщині, ймовірно, поблизу Ромни і Лохвиці (с. Липове, яке там згадується, було в Роменському повіті).

Великий вклад М. Г. Рігельмана у справу увічнення пам'яток української народної творчості. Не маючи вдосталь коштів на видання збірок пісень, він збирав матеріали і все-таки просував збірки до друку. Ще 1848 року Рігельман перекоонував Г. П. Галагана видати підготовлений полтавцем Михайлом Максимовичем другий том пісень.

Сто пісень, записаних із голосу відомого виконавця українських народних пісень, етнографа, письменника, лікаря Степана Носа (1829—1900), корені роду якого з Хорольського повіту Полтавської губернії, стали основою відомої збірки “Народные южнорусские песни” (вмішувала близько 800 українських народних пісень) уродженця Гадяцького повіту Полтавської губернії професора, етнографа Амвросія Метлинського (1814—

1870). Одного разу, слухаючи спів Степана Носа, флегматичний Микола Аркадійович схопився з крісла і вигукнув: “Яка чарівність і краса, скільки душевної правди в цих квітках!”. Дуже активно сприяв виданню цієї збірки Рігельман.

Він не обмежився лише добуванням коштів, а доповнив збірку піснями, зібраними ним, Г. Галаганом, іншими етнографами, взяв на себе всі редакційні, організаційні й видавничі клопоти. У листі до Г. П. Галагана (від 25.03.1853 р.) Микола Аркадійович писав: “Я б привіз тобі зразки збірки українських пісень, що їх підготував до видання Метлинський...; він покладає багато надій на твоє сприяння і я також, якщо це видання здійсниться, то воно буде перше щодо систематичного розташування, отже, всі сторони життя народу як зовнішнього, так і внутрішнього відібраються у власному їхньому дзеркалі”. Збірка побачила світ 1854 року коштом Г. П. Галагана. Російський поет Іван Аксаков так відгукнувся про неї: “Що за розкіш пісні малоросійські в збірці Метлинського! Скільки в них художньої краси, грації!”

Двоюрідні брати Микола Рігельман і Григорій Галаган відіграли значну роль у розвитку української національної культури, мистецтва, освіти. Микола Аркадійович обожнював музику, любов до неї проніс через усе своє життя, він і помер за фортепіано 1888 року.

Цього ж року у Києві було відкрито пам'ятник Б. Хмельницькому. Гліб Лазаревський (1877—1949), син відомого вченого-історика О. М. Лазаревського, відмітив у своїх спогадах: “Думка поставити цей пам'ятник у Києві виникла після придурення польського повстання 1863 року й чи не першими піонерами були Микола Рігельман і Михайло Юзефович. Думка ця знайшла цілковиту підтримку в Петербурзі...”.

У Києві вперше представили раритети Межигір'я

Георгій ЛУК'ЯНЧУК
Фото автора

“Забуте Межигір'я” репрезентує унікальні археологічні знахідки 2017 р. з території Києво-Межигірського Спасо-Преображенського монастиря та Межигірської фаянсової фабрики. Вперше представлено близько 500 оригінальних знахідок.

“Це знахідки Вишгородської археологічної експедиції 2017 року. 48 предметів побуту селян (мешканців Вишгорода та сіл поблизу Межигір'я) надав Вишгородський історико-культурний заповідник, 18 одиниць оригінального фаянсу надав Національний музей українського народного декоративного мистецтва, 26 листівок і зразки мистецької літератури тих часів надав колекціонер Дмитро Піркл, а одним з ініціаторів проведення виставки був Музей Десятинної церкви”, — розповіла директор Вишгородського історико-культурного заповідника, кандидат історичних наук Влада Литовченко.

Завдяки знайденим матеріалам вдалося відтворити процес виготовлення унікальної продукції на Межигірській фаянсовій фабриці, що у XIX—XX століттях була відома як перша фабрика тонкого фаянсу. Експозиція поєднала в собі елементи археологічних та етнографічних матеріалів з ілюстративною складовою — фотографіями території історичного Межигір'я. Серед експонатів одяг

Нещодавно в Національному музеї Тараса Шевченка в рамках Міжнародного історико-культурного проекту “Забуте Межигір'я” з успіхом відбулася однойменна виставка, яка складалась із шести розділів експозиції: давня історія Межигір'я; Києво-Межигірський Спасо-Преображенський монастир; історія Києво-Межигірської фабрики; технологічний процес виробництва фаянсу проілюстрований унікальними археологічними знахідками; продукція фабрики; Тарас Шевченко та Межигір'я — унікальні картини Тараса Шевченка з межигірськими сюжетами.

та предмети побуту мешканців Межигір'я і Вишгородщини XIX ст., 26 оригінальних листівок-фото Києво-Межигірського Спасо-Преображенського монастиря та оригінальне фото випускників Художньо-керамічного технікуму.

За словами доктора історичних наук Тараса Чухліба, саме з території Межигір'я повинен початись процес відродження України: “Це особливе місце пам'яті для українського народу. За історичним значенням і внеском у

Межигірський Спас.

Т. Шевченка

національне державотворення і культуру його сміливо можна порівняти з Києво-Печерською лаврою та Софійським собором. Від часів князівської Русі та Козацької держави, через творчість Тараса Шевченка й унікальність Межигірської фаянсової фабрики і мистецтво “школи бойчуків” Межигір'я історично та ментально об'єднувало нашу державу, церкву і культуру”.

Окрема частина виставки — експозиція “Шевченко і Межигір'я”. Генеральний директор Національного музею Т. Шевченка Дмитро Стус звернув увагу присутніх на малюнок Великого Кобзаря із зображенням над-

брамної монастирської Петро-Павлівської церкви та нагадав про поезію “Чернець”, присвячену цій місцині.

Сучасна інтерактивна розвідка проекту — відтворення на 3D-принтері раритетного експонату: тарілки-напівфабрикату Межигірської фаянсової фабрики (предмет 1850-х років). Потім виріб передадуть до музейної колекції Вишгородського історико-культурного заповідника.

На виставці ділилися знаннями з усіма охочими відомі українські історики та дослідники: Всеволод Івакін, Анатолій Заїка, Геннадій Ніколаєнко, Наталія Писаренко, Дмитро Бібіков та інші.

Палітрою їй слугувала веселка

Іван КОРСАК

Софія Пилипівна — рідна сестра письменника, лікаря Лесі Українки і Олени Пчілки, міністра охорони здоров’я УНР Модеста Левицького.

Життя судило сестрі й братові несхожі дороги: Модест Пилипович вони повели з України через Грецію, Італію, Австрію, Польщу на Волинь, яка ще тоді була під польською займанщиною, а Софії доля судила Париж, де й прожила до останніх своїх, то щасливих, то неймовірно страждених років.

Не було в них змоги бачитися часто. Останнього разу Модест Пилипович з українським прем’єром у екзилі В’ячеславом Прокоповичем, побратимом часів їхньої революції, відвідали Софію у вельми скромній, але затишній майстерні на Монмартрі. Вони жваво сперечалися про український клас в Ecole de Paris, паризькій школі мистецтва.

— Немає такої школи, — дражнив Софію Прокопович. — Є іспанська, італійська, українська, польська, от побачите, збіжить час і будуть виставки окремо по різних націях... Бо який би модерн і постмодерн не явився на світ, а без національного колориту — то все дистильована водичка...

І листами не часто обмінювалися сестра з братом. Софія скупо писала про себе, бо вельми радіти нічому — з першим чоловіком-алкоголіком не склалося, дочка тяжко і безнадійно хвора. Зате душу відвела на мистецьких справах, ще й каталог

виставки галереї Гійома в одному з листів додала. У каталозі поряд із Модільяні, Матіссом, Ван Гогом роботи Олексі Грищенка, що був першим захопленням Софіїної юності. Зате з якою втіхою ділитися радістю: вона разом з поетом Роже Аляром переклала французькою Гоголя “Вечори на хуторі біля Диканьки” та оздобила їх власними гравюрами. Від болю життя та негараздів, пише Софія, тікаю у світ казкових образів — у поважному мистецькому колі гарну оцінку здобули її роботи “Вершники”, “Білий одноріг у райському саду”, “В зачарованому городі”.

— То особливий феномен, українські жінки-художниці, які викликали у Парижі справжнісінький фурор, — ділився Прокопович з Левицьким своїми відвідинами Парижа. І нагадував сказане іншим славетним митцем, Пікассо:

— Якби нам хоч одна така художниця, як Катерина Білокур, ми змусили б говорити про неї весь світ.

Модест Пилипович пізнавав знану змалку вдачу своєї сестри — ані під нігтем заздрості до чужого успіху, щира втіха удачею інших. Ось із захопленням пише про Соню Делоне з Градзиська Полтавської губернії, що вийшла тут заміж за відомого француза і здобуває вже світову славу — вона не тільки створила окремий напрям у європейському живописному авангарді, а ще й успішно працює в дизайні, її тканини та одяг мають шалений успіх, вона фарбує всю французьку столицю у кольори далеких полтавських ланів. І не вицвітуть ті кольори з уяви художниці навіть через багато

Спливло вісімдесят літ, як відійшла у засвіти прекрасна українська художниця, чії роботи в стилі постімпресіонізму відомі не тільки на європейському континенті, — Софія Левицька. А ще вона немало доклала праці, аби дух українського народного мистецтва спопуляризувати далеко за межами землі нашої.

десятиліть, бо й на схилі літ Соня згадуватиме: “Спогади маленької дівчини, яка жила серед ланів України, залишаються спогадами у радісних кольорах. Достигають кавуни і дині. Помідори підперізають червоним садиби, великі жовті соняшники з чорними серцями вистрілюють в блакитне небо легко, високо. Веселість, рівновага, довіра до життя, родючий чорнозем. Проїжджають великі підводи з нервовими і швидкими кіньми, яких запрягають взимку у сани з грайливими дзвіночками. Все веселе, безмежне, але безмежність ця привітна, сповнена веселості а la Гоголь, що був ще одним сином цієї землі”.

Серйозні знавці дедалі частіше говорять про унікальний фресковий живопис перемисьлянки Софії Зарицької, якій митрополит Шептицький допоміг вивчитися. Ганна Старицька, родичка Михайла Старицького, по закінченні Софійської академії мистецтв знайшла свій стиль у “неформальному мистецтві”, створила вишукані серії абстракцій та колажів, нове слово сказала в оформленні книг. Харків’янка Хана Орлова своєрідно стилізує ідеї авангарду в скульптурі. Картини полтавки Марії Башкирцевої експонуються в музеї д’Орсе в Парижі, в музеях Німеччини.

“А сама я зараз працюю, — пише Софія, — над ілюстраціями до поеми Поля Валері “Змій і Жуєнівський літопис”. Водночас готуюся до виставки у Варшаві. Там, до речі, будуть також і гравюри художника з Волині Ніла Хасевича з його вельми цікавим волинським колоритом”.

Звісно, небагатослівна Софія про себе. Але це про неї знаний символіст Еміль Бернар скаже: “То є істинно чарівна душа. Її слухати можна наче музику, музику душі. Всі почуття дзвенять в її голосі і, видавалося, що вона не від світу сього. Коли Софія тримала пензель в руках, то палітрою їй слугувала, напевне, веселка. Своїм творчим генієм, своїм індивідуальним чуттям Левицька заслуговує те достойне місце,

якого домагаються їй і надають першокласні художники”.

Гійом Аполінер у захопленні від робіт Софії на першій виставці кубістів в Осінньому Салоні, гарні відгуки у пресі про персональну Софіїну виставку в галереї Вайгля.

А ще портрети, які дають Левицькій зарібок, пейзажі, дизайнерські роботи... Поль Валері писатиме Емілію Верхарну про Левицьку: “Я щасливий, що мав можливість зустріти людину такої високої душевної проби”. Виставки Софії у Львові, Празі й Берліні викликають дискусії у фахівців, і не лише у них. Через десятиліття роботи Софії подолають океан і демонструватимуться в Сполучених Штатах, у Півсхідному університеті...

Як тільки люд наш розкидало по світах, — думалося над сестриним листом Модесту Пилиповичу. — Люд той, незалежно від національності, що походить з землі української, по мачинці творить світову культуру. А чи вдасться колись зібрати їхні імена та сказати, що то і наша гордість? Чи судить доля бодай колись зустрітися із сестрою, поговорити про все на світі, як поспішали тоді в Парижі натішитися розмовою?

Доля розпорядиться зустрітися сестрі з братом лише в посмертних споминах Софії, де пригадає вона різні бувальщини з літ молодих. “Жила я влітку на дачі коло Василькова, дві станції залізницею від Боярки, де Модест Пилипович був сільським лікарем. Була зима, а сталося, що сильно захворіла. Пишу до нього нарочним, бо пошти не було, щоб порадив, що робити. Аж тієї самої ночі приїздить пізно Модест Пилипович верхи на якійсь жидівській шакапині. Втомлений страшно, бо дорога лісом дуже погана, а він ще й не добачав своїми хворими очима, а ніч темна. Але на втому, ані на дорогу не зважав він: одна думка була, щоб допомогти сестрі. Та на тому не край. Грошей у мене не було. Дає він мені усе, що має, та й каже:

— На тобі гроші, тільки не кажи Зіні (то його дружина), бо бачиш, як трапляється мені яка багата практика, то я половину даю Зіні, а половину залишаю собі, так щоб вона й не знала, бо часто у мене такі бідні хворі, що не мають навіть і на ліки, то я для тих бідних оті гроші краду від своєї практики, щоб їм дати на ліки.

...Жінка його Зіна на вдачу добра була й не скупа; але діти в них були, і якби вона про те не дбала, то він би всі гроші убогим пороздавав. Така вже була в нього натура, що для другого останню сорочку з себе зняв би... Нічого йому ніколи не треба було, і ходив він так одягнений, що люди не

раз з нього кепкували, а жінка навіть нарікала й казала жартуючи:

— Я тобі пошлю піджак зі своєї старої спідниці, то ти ще й скажеш, що добре. То воно може й справді краще буде, ніж те, що ти носиш.

...Мати наша його найбільше з усіх нас, — а нас шестеро було дітей, — любила. Він найстарший був. І ніхто з нас не мав ані найменшого жалю, ані заздрості ніякої, що його найбільше мати любила, бо всі ми його любили й шанували, й почували, що його душа найкраща...”

Двоє таких прекрасних мистців з однієї сім’ї, які пішли такими несхожими життєвими дорогами, як і шляхами мистецькими... Але обоє вони вартують куди пильнішої нашої уваги. Роботи Софії Левицької зберігаються в приватних колекціях Франції, Італії, Польщі, Німеччини та інших країн, окремі побували вже не тільки в американському Пітсбурзі, а й демонструвалися у Японії та інших неблизьких краях. Деякі сусіди зовсім не проти зарахувати ім’я Софії до свого національного набутку; раптом з’являються її біографи, де місцем народження художниці називають замість Вихилівки на Поділлі місто Ченстохов і належить вона, мовляв, до польської культури. Іншим сусідам і зовсім не властиво церемонитися. Ім’я “Софія Филипповна Левицкая” зустрічаємо в “Рейтингах русских художников. Женщины-художницы”. А що думала та “русская” мисткиня, то вельми зримо постає з її композиції “Визволення Польщі”. Там Юрій Змієборець не зі зміюками бій веде, а з орлами: ось він уже здолав двоголового і той повернений на землі лежить, ще один у небі, але й того наздожене прудкий спис Юрія...

Коли я писав “Тиху правду Модеста Левицького” і там один із розділів присвячувався сестрі Софії, то ще не густо було публікацій про творчість і життя художниці. Слава Богу, вже є видатна праця Віти Сусак “Українські мистці Парижа. 1900—1939”, Ореста Голубця “Мистецтво ХХ століття: український шлях”, низка інших вагомих робіт. Гірчило тільки, як перечитував “Український авангард ХХ століття” Наталії Столярчук, книгу вартісну безперечно, але в якій ім’я Софії Левицької належно не згадувалося.

Спливають літа. Але це ім’я ніколи не спливатиме у безпам’яті.

На Тернопільщині вшанували Олену Кульчицьку

15 вересня минуло 140 років від дня народження української мисткині, народного художника України, лауреата Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка Олени Кульчицької.

Романа ЧЕРЕМШИНСЬКА, директор Етнографічно-меморіального музею В. Гнатюка, с. Велеснів Тернопільської обл.

Олена Львівна багато і плідно співпрацювала з видатним ученим Володимиром Гнатюком. У 1916—1922 роках вона ілюструвала його тритомник “Українська народна міфологія”. Робота над ілюстраціями до цієї праці вимагала особливого підходу, адже належало зобразити не реальних героїв твору, а

фантастичних, існуючих в уяві народу “бісів”, “відьом”, “домовиків”, “чугайстрів”, “водяних”, так чудово описаних Володимиром Гнатюком.

Багатий історичний етнографічний матеріал, зібраний під час подорожей Галичиною, допоміг Олені Кульчицькій оригінально і переконливо відтворити всі ці загадкові образи.

Загалом художниця виконала понад 160 чорно-білих та кольорових ілюстрацій до цієї фундаментальної праці, яка побачила світ лише 2000 року. Видав працю Інститут народознавства НАНУ у Львові. Підготував її до друку доктор філологічних наук, професор Роман Кирчів.

В Етнографічно-меморіальному музеї Володимира Гнатюка експонуються світлина-портрет Олени Кульчицької, копія її листа від 24 червня 1918 року до Володимира Гнатюка з приводу ілюстрування його праці “Українська народна міфологія” та невеличка книжечка Володимира Гнатюка “Народні байки для дітей. З образками Олени Кульчицької” (Львів: “Світ дитини”, 1925), а неподалік — збірник вченого “Народні оповідання про опришків” (“Етнографічний збірник”, Львів, 1910, т. XXVI, XXVII, 342 с.) та дерево-рит “Олекса Довбуш” Олени Кульчицької.

Також представлені п’ять оригінальних графічних робіт художниці.

Перформанс, 1000 свічок і нова вистава

Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото надані театром

Столичні театри, творчі студії та школи у центрі Києва підготували масштабне вуличне дійство “Мистецька вісь”. До цих заходів долучився і Молодий театр. Біля будівлі театру актори та студенти Національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка-Карого (вихованці Андрія Білоуса) влаштували перформанс. Після цього відбувся майстер-клас з акторської майстерності за системою Леся Курбаса від акторів театру. Місце для тренінгу обрали просто неба біля пам’ятника Л. Курбасу в умовах, в яких створювала себе акторська труппа Кур-

Київський академічний Молодий театр презентував свою прем’єрну виставу “Різня” за п’єсою французької письменниці Ясмін Ризи “Бог різанини”.

баса 100 років тому. Без музики, мікрофона, стін і світла учасники майстер-класу намагалися зазирнути в себе. Після цього актори столичних театрів запалили біля Золотих Воріт 1000 свічок.

До участі у вуличному дійстві зголосилося навіть посольство Туркменістану. Захід проводили з метою вивчення історичного та культурного значення вісі Прорізна—Золотоворітський сквер—Ярославів вал—Львівська площа.

Того ж дня відбулася перша прем’єра нового сезону в Київському академічному Молодому

театрі. Виставу “Різня” поставила молодий режисер Влада Белозоренко. Її спектаклі з успіхом йдуть на сценах Херсонського обласного академічного музичного театру, столичних театрів “Золоті Ворота” і Молодого, а показ пластичної драми “1984” став помітною подією Міжнародного театрального фестивалю “Fitag” (Іспанія).

П’єсу “Бог різанини”, що лягла в основу спектаклю, вперше поставили 10 років тому в Цюриху. Потім — Париж, Лондон, Нью-Йорк. 2011-го Роман Поланський зняв за п’єсою фільм із Кейт Уінслет і Джоді Фостер. Автор твору Ясмін Риза відомий сучасний французький драматург. За свою п’єсу отримала премію “Тоні” та найпрестижнішу театральну нагороду Великої Британії “Премію

Лоуренса Олів’є”. А українськомовне прочитання здійснив Іван Рябчий.

“Різанина” — історія двох батьківських пар, які знайомляться після того, як їхні сини зішлись у шкільній бійці. Ввічлива розмова дорослих людей згодом переростає в емоційні зізнання і взаємні звинувачення.

Разом із Р. Зюбіною, виконавицею ролі Вероніки, на сцені відомі актори театру і кіно — заслужена артистка України Ірма Вітовська, Анатолій Сомик, Олександр Ромашко. Створені ними образи дуже близькі й зрозумілі українському глядачеві.

На задньому плані сцени можна побачити багато великих пакунків зі сміттям, саме їх герої використовують замість крісел. А наприкінці вистави ці мішки літають над глядацькою залогою. Напевне, цей режисерський хід був зроблений, аби показати, стільки у кожного з нас накопичило-

ся зайвого, від чого потрібно відмовитися. Ще одна проблема, яку порушують творці вистави, — мобільні телефони. Сучасна слухавка буває дорожчою, ніж близькі люди, які тебе оточують.

Головна тема вистави — виховання дітей. Одна з сьогочасних проблем, як люди ставляться до своїх дітей, своїх близьких. Ми співчуваємо тим, хто на іншій півкулі страждає від повені, або переживаємо голодуючими дітьми в Африці, але не помічаємо, що рідні люди поряд із нами страждають, що їм самотньо, що вони потребують нашої уваги. Не так вже багато п’єс, які розповідають про це делікатно, не показуючи пальцем — без догматики. Автор твору, а за ним режисер і актори ненав’язливо радять глядачеві подивитися на себе і подумати, що ж відбувається в його житті. Це розмова про те, чому ми так жорстоко живемо і чому любимо в собі цього “бога різні”.

Репетиція перформансу

Сцена з вистави “Різня”

**ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

АНОНС

Запрошуємо 28 вересня на урочистий мистецький вечір “КАМЕРТОН ПРОСВІТИ”.

Ця подія започаткує відзначення 150-річчя найповажнішої громадської організації України, яка створена для захисту культурних прав українців на теренах Австрійської та Російської імперій, Польщі та інших держав світу.

У програмі — виступи поета Павла Мовчана, скрипаля Кирила Стеценка і кобзаря Тараса Силенка. Вечір “КАМЕРТОН ПРОСВІТИ” відбудеться у “Кобзарській світлиці” Українського дому. Початок о 18 год. Вхід вільний.

Засновник:
Всеукраїнське
товариство “Просвіта”
імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор

Любов ГОЛОТА

Редколегія

Любов ГОЛОТА (голова),

Ярема ГОЯН,

Павло МОВЧАН,

Олександр ПОНОМАРІВ,

Іван ЮЩУК

Заступник головного редактора

з виробничих питань

Наталія СКРИННИК

278-01-30 (тел./факс)

Відповідальний секретар

Випусковий редактор

Ірина ШЕВЧУК

Відділ просвітницької роботи

Надія КИР’ЯН

Відділ культури

Едуард ОВЧАРЕНКО

Відділ коректури

Тетяна ЩЕРБАК

Ірина СТЕЛЬМАХ

Комп’ютерна верстка

Ірина ШЕВЧУК

Володимир ЖИГУН

Інтернет-редактор

279-39-55

Черговий редактор

Надія КИР’ЯН

Бухгалтерія

279-41-46

Адреса редакції:

вул. Хрещатик, 10-Б,

м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net

http://slovoprosvity.org

http://prosvitanews.org.ua

**Надруковано в ТОВ “Інтерекспресдрук”,
вул. Сім’ї Сосніних, 3.**

Загальний наклад у вересні — 15 200

Листування з читачами —
тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність
інформації несуть автори.

Редакція залишає за собою право

редагування та скорочення текстів.

Редакція не завжди поділяє

погляди своїх авторів.

При використанні наших публікацій

посилання на “Слово Просвіти”

обов’язкове.

Індекс газети

“Слово Просвіти” — 30617

